

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**«РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ЗАГАДОК»**

Виконала:

студентка VI курсу, 61 групи

Спеціальності 013 «Початкова освіта»

Кузнєцова Вікторія Миколаївна

Науковий керівник:

к.пед.н., доц. - Кисла Оксана Федосіївна

Чернігів – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1.....	8
РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ..... ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ.....	
1.1 Проблема розумового виховання підростаючих поколінь в історії педагогічної думки.....	8
1.2 Сучасні підходи до реалізації завдань розумового виховання молодших школярів в умовах Нової української школи.	15
1.3 Народнознавчий підхід до розумового виховання молодших школярів .	19
Висновок до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2.....	28
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАДОК..... У РОЗУМОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	
2.1 Загадка як мовно-літературний жанр та засіб розумового виховання молодших школярів	28
2.2 Методичні аспекти використання загадки у розумовому вихованні особистості школяра в освітньому процесі.	35
Висновок до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3.....	43
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ УМІНЬ СКЛАДАННЯ ЗАГАДОК..... У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	
3.1 Виявлення рівнів сформованості умінь складати загадки в учнів початкової школи	43
3.2 Система роботи вчителя початкової школи з формування умінь складати загадки в учнів початкової школи	51
3.3 Перевірка ефективності впровадження системи роботи вчителя початкової школи з формування умінь складання загадок у дітей молодшого шкільного віку	55
Висновки до розділу 3	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	74

АНОТАЦІЯ

Кузнєцова В. М. Розумове виховання молодших школярів засобами загадок. Спеціальність 013 «Початкова освіта». Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2024. 136 с.

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми розумового виховання підростаючих поколінь та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці використання загадок як засобу розумового виховання молодших школярів. Охарактеризовано сучасні підходи до реалізації розумового виховання учнів в умовах Нової української школи; висвітлено особливості поняття «загадки» як засобу розумового виховання та мовно-літературного жанру; зазначено методичні аспекти використання загадки у розумовому вихованні молодшого школяра в освітньому процесі.

У роботі визначено та охарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості умінь складати загадки в учнів початкових класів та здійснено їх діагностику на констатувальному етапі експерименту.

Ключові слова: розумове виховання, розумова діяльність, загадка, молодший шкільний вік, освітній процес, мислення, початкова школа.

SUMMARY

Kuznietsova V. M. Mental education of junior schoolchildren by means of riddles. Speciality 013 «Primary Education». T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium», 2024. p. 136.

The qualification work provides a theoretical analysis of the problem of mental education of younger generations and proposes a solution to the scientific task, which is to identify, theoretically substantiate and experimentally test the use of riddles as a means of mental education of primary schoolchildren. The article describes modern approaches to the implementation of mental education of pupils

in the conditions of the New Ukrainian School; highlights the features of the concept of 'riddles' as a means of mental education and a linguistic and literary genre; indicates the methodological aspects of using riddles in the mental education of a schoolchild's personality in the educational process.

The paper also identifies and characterises the criteria, indicators and levels of primary school pupils' ability to compose riddles and diagnoses them at the ascertaining stage of the experiment.

Keywords: mental education, mental activity, riddle, primary school age, educational process, thinking, primary school.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах реформування початкової освіти особливо важливе значення приділяється питанням розумового виховання підростаючих поколінь, метою якого є не лише засвоєння знань, умінь та навичок учнями, що сформують їх інтелектуальний розвиток, але й формування самостійного творчого мислення, розвиток допитливості, кмітливості, спостережливості, виховання культури розумової праці [26, с. 70].

Стан розробленості проблеми. Основним чинником розумового виховання є використання народної мудрості. Одним із важливих засобів гімнастики розуму народна педагогіка виділяє загадку [26, с. 70]. На думку багатьох педагогів (К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та ін.), саме загадка може бути успішно використана у освітній роботі з учнями молодшого шкільного віку як важливий засіб активізації їх пізнавальної сфери, розвитку розумових здібностей, збагачення духовного світу.

Актуальність проблеми використання загадок у освітньому процесі як засобу розумового виховання учнів початкової школи зумовила вибір теми магістерської роботи **«Розумове виховання молодших школярів засобами загадок»**.

Мета кваліфікаційної роботи: визначити роль загадок у розумовому вихованні молодших школярів та експериментально перевірити систему методичної роботи з формування вміння складати загадки.

Об'єкт дослідження: освітній процес початкової школи

Предмет дослідження: система методичної роботи з формування вміння складати загадки в учнів початкової школи.

Реалізація зазначеної мети зумовила необхідність постановки та вирішення наступних завдань кваліфікаційної роботи:

1. Проаналізувати суть та завдання розумового виховання молодших школярів в умовах Нової української школи.
2. Дослідити проблему розумового виховання підростаючих поколінь в історії педагогічної думки і виявити місце народних засобів у її вирішенні.
3. Розкрити особливості використання загадок у розумовому вихованні молодших школярів.
4. Визначити критерії, рівні і показники вміння молодших школярів складати загадки.
5. Розробити систему роботи вчителя початкових класів з формування уміння складати загадки у молодших школярів та перевірити ефективність її впливу на розумовий розвиток учнів початкової школи.

При написанні кваліфікаційної роботи було використано такі методи наукового дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент.

Педагогічне дослідження проводилося на базі Прилуцького ліцею №9. В експерименті взяли участь учні 4-Б класу в кількості 19 осіб та вчитель-класовод Коваленко Тетяна Миколаївна.

За матеріалами дослідження видано дві публікації:

1. Кузнєцова В. М. К. Ушинський про використання загадок як засобу розумового виховання молодшого школяра. Теорія і практика сучасної освіти та науки України у світлі ідей К. Д. Ушинського (1823/1824 – 1870/1871): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції. За ред.: Стрілецької Н. М., Носко Ю. М. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, с. 64-65.

2. Кузнєцова В. М. Проблема розумового виховання підростаючих поколінь в історії педагогічної думки. Науковий простір студента: пошуки і знахідки (ч. 1), матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної студентської інтернет-конференції (29 березня 2024 року): збірник тез. Київ: УДУ імені Михайла Драгоманова. 2024 с. 227-231

Матеріали дослідження апробовано на конференціях:

1. Всеукраїнська науково-практична студентська конференція «Теорія і практика сучасної освіти та науки України у світлі ідей К. Д. Ушинського (1823/1824 – 1870/1871)». (29 березня 2024 року).

Тема доповіді: К. Ушинський про використання загадок як засобу розумового виховання молодшого школяра.

2. Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти» (18 квітня 2024 року, м. Вінниця).

Тема: Методичні аспекти використання загадок у розумовому вихованні молодшого школяра.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел (63 позиції).

Загальний обсяг роботи – 136 сторінок, обсяг основного тексту – 73 сторінки. Робота містить 10 таблиць з результатами дослідження та 5 діаграм.

РОЗДІЛ 1
РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

2.1 Проблема розумового виховання підростаючих поколінь в історії педагогічної думки

Розумова діяльність є провідною в житті кожної людини. Вона є ключовим чинником, що визначає соціальне формування особистості та її морально-духовний розвиток.

Розумове виховання являє собою діяльність, в якій беруть участь педагоги, батьки та сам учень, що спрямована на розвиток інтелектуальних здібностей, удосконалення мислення та формування навичок до розумової праці [26, с. 322].

Розумове виховання має на меті забезпечити засвоєння учнями знань, умінь та навичок, необхідних для становлення особистості, а також сприяти розвитку пізнавальних здібностей, що сформують в подальшому інтелектуальну картину світу дитини.

Зміст розумового виховання охоплює сукупність знань, понять та фактів, що належать до сфери науки та культури. Ці знання є необхідними для кожної людини, оскільки вони сприяють її інтелектуальному розвитку в суспільстві. Важливо, щоб людина постійно удосконалювала свої знання, поповнювала їх та структурувала. Тому, навчити дитину правильно мислити є основною метою розумового виховання [56, с. 243].

Завдання розумового виховання:

1. Озброєння учнів знаннями основ наук;
2. Розвиток свідомості особистості та її наукової картини світу; вдосконалення різних форм мислення, зокрема логічного, критичного,

абстрактного, діалектичного, узагальненого, репродуктивного та інших типів мислення.

3. Розвиток таких операцій мислення, як аналіз, синтез, порівняння та систематизація.
4. Сприяти формуванню в учнів здатності до інтелектуальної діяльності, зокрема уміння зосереджено та уважно працювати; правильно організувати робоче місце та матеріали, вміння ефективно виконувати поставлені завдання, долати труднощі та контролювати свої дії.

Формування наукового світогляду особистості є важливою складовою розумового виховання. Цей термін охоплює комплекс уявлень, поглядів, переконань та емоцій, які визначають ставлення людини до самої себе та навколишнього середовища. Він формується у процесі вивчення шкільних навчальних дисциплін, у позаурочній виховній роботі, через доцільну і професійну позицію педагогів і батьків.

Методика оцінки ступеня розвитку світогляду учнів передбачає:

- а) аналіз відповідей учнів на уроках;
- б) спостереження за поведінкою та діяльністю учнів, під час їх перебування в освітньому просторі;
- в) проведення цільових бесід для обговорення різноманітних проблемних питань [26, с. 322].

Розумове виховання тісно пов'язане з такими поняттями як «розум», «інтелект», «мислення». Цими поняттями повинен оперувати педагог у своїй педагогічній діяльності для забезпечення учнів умінням мислити, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, бути всебічно розвиненими.

І. Ільєнков, зазначав, що особистість, сформована на основі духовної культури, створеної попередніми поколіннями, визначає розвиток інтелекту, розумових здібностей та психічних процесів. Процес здобуття

особистістю освіти є суттю психіки [10]. І. Ільєнков вважав ключовою умовою духовного виховання, забезпечення повного та вільного доступу до світових культурних надбань.

Проблема розумового виховання підростаючого покоління є однією з важливих тем у педагогіці. Це питання досліджувалося багатьма педагогами та філософами, які пропонували різні підходи та теорії. У XIX-XX століттях розвиток психології та педагогіки сприяв виникненню нових напрямів, таких як педагогіка М. Монтесорі, теорія розвитку Ж. Піаже, психоаналіз З. Фрейда та інші. Всі ці течії ставили розумовий розвиток дитини в центр уваги. Сучасні методи навчання, критичне мислення, проблемно-орієнтоване та творче мислення, інклюзивна освіта та новітні технології у педагогіці стали складовими частинами сучасного підходу до розумового виховання. Важливо зазначити, що процес розумового розвитку має підлаштовуватися під індивідуальні особливості та потреби кожної дитини. Тому, створення ефективних освітніх програм, які будуть враховувати всі потреби та особливості кожного учня, є важливим завданням сучасної педагогіки. Проблема розумового виховання розглядалася на всіх етапах становлення педагогіки як науки та постійно адаптувалася відповідно до соціальних вимог та потреб суспільства.

Ще в Древньому Єгипті було запроваджено термін «розумове виховання», де велика увага приділялася вихованню особистості, а саме розумове виховання розумілося як прагнення до знань, де завданням вчителя було сприяти розвитку пам'яті та мислення в учнів. Зокрема, учнів навчали самостійно долати труднощі, які могли трапитися у повсякденному житті.

Відомі педагоги XIX і XX століть активно досліджували проблему розумового виховання, яка залишається актуальною й сьогодні. Вивченням цієї проблеми займалися такі науковці: А. Артеменко, П.

Гальперін, Н. Гоноболін, Н. Гордій, Дж. Локк, А. Дістервег, Ж. Руссо, І. Каіров. О. Кононко, Г. Костюк, С. Лобода, А. Макаренко, М. Монтессорі, Г. Сковорода, В. Смірнов, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Коменський [28].

Зарубіжні дослідники також приділяли значну увагу питанням розумового виховання. Німецький педагог Г. Кершенштейнер підкреслював, що виховання повинно сприяти максимальному розвитку здібностей дитини, зокрема її пізнавальних та інтелектуальних можливостей. Він вважав важливим навчити дітей знаходити спільні та відмінні риси між предметами та порівнювати їх, а також сформулювати цілісне уявлення про людей і навколишнє середовище, здатність оцінювати себе та інших.

За уявленнями С. Френе, розвитку розумових сил дітей сприяло забезпечення оволодіння практичними вміннями та навичками. Навчання і виховання будувалося на народних звичаях та традиціях, через що його школа отримала назву народної.

Швейцарський психолог Ж. Піаже вивчав особливості розумового розвитку дітей, приділяючи цьому значну увагу у своїх працях. Він виходив із того, що діяльність та психічні процеси, тісно пов'язані між собою. Так, Ж. Піаже виділив чотири етапи розвитку розумових операцій у дітей.

Перший етап – сенсомоторний інтелект, який охоплює період розвитку дитини від одного до двох років. Цей етап характеризується розвитком здатності дитини сприймати та розпізнавати об'єкти, що її оточують, а також розуміння їхніх властивостей і призначення. Наприкінці цього етапу дитина відокремлюється від навколишнього світу. Вона помічає перші ознаки контролю над власною поведінкою, і крім пізнання навколишнього світу починає пізнавати себе.

Другий етап розвитку розумового мислення у дітей – це етап операційного мислення, який триває з двох до семи років. У цей період у дітей починає формуватися здатність до наочних уявлень і активно розвивається мова. Однак, цей етап також супроводжується проявами егоцентризму – дитина має труднощі з розумінням та прийняттям думки іншої людини.

Третій етап – етап конкретних операцій над об'єктами, який починається у віці 7-8 років і триває до 11-12 років. На цьому етапі діти здатні давати логічні пояснення своїм вчинкам, а також можуть легко перемикатися з однієї думки на іншу. Ж. Піаже зазначав, що в цей період діти починають розуміти два основні принципи логічного мислення, які проявляються в таких формулах:

1 формула: якщо $A=B$ і $B=C$, то $A=C$

2 формула $A+B=B+A$

У дітей формується важливе вміння як розпізнавання об'єктів за певними ознаками: вага, розмір, об'єм, колір та інше, а також вміння групувати об'єкти за певними ознаками та властивостями.

Четвертий етап розвитку розумових операцій – це етап формальних операцій, який охоплює період з 11-12 і до 14-15 років. На цьому етапі у дитини формується здатність виконувати складні розумові операції, що базуються на логічних аргументах та вмінні відстоювати власну думку. Розумові процеси на цьому етапі вже функціонують як єдине ціле [44].

А. Макаренко вважав, що розумове та трудове виховання тісно пов'язані між собою, тому їх необхідно розглядати як взаємодоповнюючі складові єдиного процесу. Він наголошував, що головним завданням є виховання культурної особистості, яка не лише володіє знаннями та здатна самостійно мислити, але й є дисциплінованою, працьовитою та

лояльною частиною робітничого класу. Макаренко підкреслював, що для цього важливо формувати у молоді почуття обов'язку та честі, що можливо тільки за умови організованого педагогічного колективу, який має вищу освіту [58].

Основоположник сенсорного виховання дітей, італійський педагог-гуманіст М. Монтесорі важливого значення у системі виховання приділяла формуванню особистості і самонавчання особистості. Головне у її концепції – не помічати дефекти у дитини і позбавлятися їх, а виявляти сильні сторони і допомагати їм самостійно розвиватися [49]. Значна роль у вирішенні проблеми розумового виховання підростаючих поколінь належить вітчизняним педагогам.

Велику увагу у свій час приділяв розумовому вихованню П. Блонський. Він виділив такі основні завдання розумового виховання:

1. Збагачення учнів системою наукових знань;
2. Розвиток розумових сил, здібностей і нахилів особистості;
3. Формування світогляду школяра;
4. Вироблення умінь самостійного набуття знань і застосування їх на практиці.

В. Сухомлинський також вважав розумове виховання важливим аспектом педагогічного процесу. Він підкреслював, що розумове виховання включає в себе «процес здобуття знань та формування наукового світогляду, розвиток здібностей дитини, формування навичок інтелектуальної праці, виховання потреби до постійного набуття нових знань, до їх поповнення та удосконалення, а також донесення важливості знань та їх застосування у повсякденному житті» [42, с. 539].

Педагог наголошував на ключовій ролі розвитку інтелектуальних здібностей у процесі розумового виховання. Для цього є важливими різноманітні форми діяльності: спостереження, дослідження,

експерименти, робота з науковою літературою, організація екскурсій та експедицій для збору матеріалів. Окрім того, велике значення має порівняння (виділення спільного та відмінного в предметах та явищах), а також розвиток операцій мислення (використання готових алгоритмів або складання власних, здатність класифікувати певні предмети та явища, виокремлювати їх в окремий вид).

Василь Олександрович також звертав увагу на те, що перед тим як навчити дитину запам'ятовувати, важливо вчити її думати, аналізувати та осмислювати все, що відбувається навколо. Він вважав, що «під час освітнього процесу розумове виховання реалізується лише тоді, коли здобуття знань учитель розглядає як інструмент для розвитку пізнавальних здібностей, а не як кінцеву мету навчання» [27, с. 10]. Педагог зазначав, що розумове виховання – це складний процес, метою якого є не лише засвоєння фактів та понять, а й поєднання розумової праці та особистісного розвитку, що дозволяє учню ефективно навчатися як у школі, так і поза її межами. Важливим для розвитку гнучкості розуму є інтеграція знань і практичних навичок.

В. Сухомлинський, також підкреслював, «що людина повинна уміти користуватися набутими знаннями. Оскільки наука сьогодні розвивається дуже швидко, інтелектуальний розвиток визначається вмінням орієнтуватися у величезному обсязі знань і здатністю використовувати їх джерела» [41, с. 80]. В своєму педагогічному підході він активно використовував різноманітні засоби розумового виховання: казки, працю, ігри та природу. Педагог дуже любляв проводити уроки для учнів саме на природі, де він міг пропонувати різні завдання, а школярі висловлювати свої думки, тому що кожен з них бачить світ по-своєму.

«Надати учням міцні знання, вміння та навички – важливе завдання початкової школи», - вважав В. Сухомлинський. Вміння вчитися, писати, читати, спостерігати за природними явищами, розмірковувати і

висловлювати власну думку – все це важливі способи оволодіння знаннями [43, с. 134]. Успіх розумового виховання також залежить від виконання домашніх завдань, навчання, читання науково-популярної літератури, участі у гуртках, моделювання та конструювання. Всі ці види діяльності сприяють формуванню інтелекту учня і постійному прагненню розвивати свої знання та здібності.

Розумове виховання молодших школярів охоплює:

1. Розуміння того, які знання учні здобувають у школі для повсякденного життя, а які для праці.
2. Громадську діяльність.
3. Розвиток активності на уроках, здатність до розмірковування, допитливості та спостережливості; прагнення до самостійного виконання домашнього завдання; самоконтролю та самодисципліни.
4. Розвивати в учнів вміння самостійно читати дитячу літературу, цікавитися нею та ділитися враженнями про прочитане.
5. Негативне ставлення учнів до списування, поверхневого засвоєння матеріалу, механічного зубріння, використання шпаргалок, не виконання домашніх завдань і підказок; повага до людей з високим рівнем освіти; прагнення бути розумним [8, с. 325-326].

1.2 Сучасні підходи до реалізації завдань розумового виховання молодших школярів в умовах Нової української школи.

Основними елементами сучасної освітньої системи є: оновлення змісту освіти та забезпечення безперервного процесу розвитку особистості учня. Школа повинна створити нове освітнє середовище, яке сприяє розвитку творчого потенціалу вчителів, учнів і батьків. Це середовище передбачає оновлений зміст освіти, впровадження новітніх технологій, методів та засобів навчання, а також розвиток інтелектуальних здібностей дітей. Сучасна школа повинна готувати не лише носіїв знань, умінь та навичок, але і творчу особистість, яка здатна буде використовувати всі набуті

знання у різних сферах діяльності. Головним завданням освіти сьогодні є формування в учнів уміння працювати самостійно, організувати себе, розвиватися та виховувати себе, вміти вчитися впродовж життя.

Актуальне завдання сучасної школи – компетентнісний підхід у навчанні. Це дозволить сформувати загальні компетентності учнів, що охоплюють комплекс основних ключових вмінь та навичок.

Школа повинна стати підтримкою і захистом для дитини, надати їй інструменти для розробки життєвих стратегій, які допоможуть сформувати конкурентоспроможну особистість. Така особистість повинна вміти критично мислити, знаходити нестандартні рішення у складних ситуаціях, адаптуватися до змін, вміти вдосконалювати себе, свої знання, уміння та навички, а також прагнути змінити своє життя та життя своєї країни на краще [62].

Компетентність визначається як здатність ефективно вирішувати проблеми за допомогою набутих знань, умінь та навичок, а також власного досвіду [22].

Компетентнісно орієнтований підхід до освіти є стратегічним підходом, що адаптує освітній процес до вимог суспільства. Він поєднує в собі традиційні методи навчання, що забезпечують глибоке засвоєння учнями знань, умінь та навичок з особистісно-орієнтованим підходом, що сприяє розвитку та самореалізації кожного учня [30, с. 20].

Концепція компетентнісного підходу полягає у досягненні таких результатів освіти, які є важливими для особистісного розвитку. Формування компетентності учнів є однією з найважливіших проблем сучасної освіти, що виникла внаслідок протиріччя між потребою забезпечити якісну освіту та неможливістю вирішити ці завдання традиційним шляхом [36].

Державний стандарт Нової української школи визначає 11 ключових компетентностей [23].

1. **Вільне володіння державною мовою.** Означає вміння чітко висловлювати свої думки як усно, так і письмово, аргументувати факти, а також любов до читання і готовність використовувати українську мову як рідну у повсякденному житті, розуміти красу мови та слова.
2. **Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінної від державної) та іноземними мовами.** Охоплює активне використання рідної мови в побуті, навчальному процесі, культурному житті, а також здатність розуміти прості висловлювання іноземною мовою.
3. **Математична компетентність.** Передбачає усвідомлення математичних знань, та вміння їх застосовувати у повсякденному житті, а також виявляти прості математичні закономірності навколо себе.
4. **Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій.** Включає в себе розвиток у школяра допитливості, здатності до спостережень та досліджень, прагнення займатися пошуковою діяльністю; вміння робити висновки на основі проведених досліджень, пізнавати себе та світ за допомогою спостереження.
5. **Інноваційність.** Означає відкритість до нових ідей, вміння здобувати та застосовувати знання, що забезпечують здатність до успішного навчання та досягнення успіхів у професійній діяльності.
6. **Екологічна компетентність.** Включає розуміння принципів екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, раціональне використання природних ресурсів та важливість збереження природи.

7. **Інформаційно-комунікаційна компетентність.** Включає здатність володіти основами цифрової грамотності для спілкування, навчання, вирішення життєвих задач, пошуку інформації та особистого розвитку.
8. **Навчання впродовж життя.** Означає здатність постійно навчатися та навчатися новому, організовувати власне освітнє середовище, а також ефективно працювати як самостійно, так і в групах.
9. **Громадянські та соціальні компетентності,** пов'язані з розумінням принципів демократії, справедливості, рівності прав людини, добробуту, здорового способу життя і вмінням діяти у конфліктних ситуаціях як у школі так і в повсякденному житті.
10. **Культурна компетентність.** Передбачає залучення учнів до різних видів мистецької діяльності (образотворче мистецтво, музика тощо), розкриття та розвиток природних здібностей та талантів дитини.
11. **Підприємливість та фінансова грамотність.** Передбачає ініціативність, бути готовим приймати власні рішення, нести відповідальність за них та вміння організовувати свою діяльність для досягнення власних цілей [23].

Формування виділених Концепцією Нової української школи компетентностей передбачає виховання розумної, освіченої, мислячої особистості, яка наділена не лише знаннями основи наук, але й здатностями творчого їх застосування в умовах життя, яка володіє інструментами критичного мислення.

Компетентнісний підхід НУШ має на меті формувати в учнів ті знання, уміння та навички, які згодом дитина зможе застосовувати у повсякденному житті та вміння вчитися впродовж життя. Про це у своїй промові наголошувала Міністр освіти і науки України Л. Гриневич. Вона зазначає, що сучасна школа повинна зробити людину успішною, а для побудови успішної кар'єри мають особливе значення м'які навички, тобто вміння навчатися впродовж життя, а не знання та вузькопрофесійні

вміння. Разом з тим, не потрібно давати дитині знання, які не матимуть свого застосування у повсякденному житті. Саме такий підхід потрібно реалізувати для успішного розумового виховання.

1.3 Народознавчий підхід до розумового виховання молодших школярів

У початковій школі вивчення народознавства спрямоване на навчання та виховання школярів через використання засобів народної педагогіки та творчих методів. Учні мають можливість знайомитися з малими жанрами фольклору, звичаями та традиціями свого рідного краю. Вивчення народознавства допомагає дитині інтегруватися в повсякденне життя, родинний побут та культурну сферу суспільства. Українське народознавство є важливим засобом розвитку громадянських почуттів, патріотизму, любові до рідного краю, гідності, а також готовності захищати свою державу і ставитися з повагою до її атрибутів та державних символів.

Кожен народ має свою систему виховання, яка має свої особливості. К. Ушинський наголошував, що народне виховання має свою виховну силу, якої немає в інших системах виховання, оскільки воно ґрунтується на ідеях, запозичених в іншого народу. Він вважав, що «...виховання виховує людину такою, якою вона є з усіма її особливостями» [19, с. 34]. Світогляд та характер – це те, що формується в кожній людині в процесі виховання. Українське народне виховання відображається в мові, традиціях, звичаях, побуті тощо. Саме ці складові є особливістю виховання в кожного народу [38].

Народознавчий підхід займає чільне місце у розумовому вихованні молодших школярів. Він передбачає реалізацію народознавчих засобів, використання яких у виховному процесі сприяє розумовому розвитку учнів.

Такими засобами в народній педагогіці виступають казки, загадки, легенди, народні пісні, байки, прислів'я, приказки. Аналіз педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволяє зробити висновок про те, що важливе місце у розумовому вихованні учнів відіграє казка. Вона є засобом для розвитку вміння послідовно та логічно викладати власну думку. Казки приваблюють дітей своїм змістом, образною мовою, високим емоційним зарядом.

Особливого значення К. Ушинський надавав ролі саме народних казок. Педагог у народних казках бачив багатий зміст як в освітньому так і в виховному плані. Саме через це він включив багато народних казок та оповідань в навчальну книгу.

Також К. Ушинський у свій час вказував, що народні засоби відіграють велику роль у розумовому вихованні молодших школярів. Прислів'я, приказки, загадки, казки, народні пісні – багатий матеріал для розвитку творчої думки, самостійності мислення, творчої уяви. Особлива роль у розумовому розвитку школяра належить загадці. Загадки – це один з найефективніших засобів розумового виховання. Вони спонукають до креативного, логічного мислення та аналітичних навичок. Розв'язуючи загадку, людина вживає різні стратегії, шукає приховані зв'язки та здійснює логічні висновки. Це сприяє розвитку критичного мислення, пошуку альтернативних рішень та здатності швидко реагувати на нові ситуації. Загадки також розвивають мовленнєві навички, лексику та збагачують словниковий запас. Вони можуть бути зацікавлюючим способом навчання та виховання, який допомагає розвивати дитячий розум.

Використання загадок у освітньому процесі та її вплив на розумовий розвиток особистості досліджувалась провідними педагогами, психологами, методистами (І. Березовський, Л. Венгер, Л. Виготський, І. Гурін, Л. Дунаєвська, О. Духнович, М. Лановик, К. Левін, В.

Сухомлинський, К. Ушинський, В. Чичеров та ін.) [33, с. 70]. Науковці наголошують на тому, що загадки допомагають розвивати мислення дитини, уміння виділяти істотні ознаки й порівнювати, тренувати гнучкість розуму, кмітливість, здатність знаходити оригінальні рішення.

Загадка як літературний жанр знайшла своє відображення у творчості таких письменників, як І. Галятовський, А. Байбаков, М. Костомаров, І. Франко, Ю. Федькович, Л. Глібов, Л. Боровиковський, С. Руданський, П. Тичина, М. Сингаївський та ін. Збірками загадок активно займалися дослідники народної творчості, серед яких Г. Ількович, І. Головацький, О. Сементовський, М. Закревський, П. Чубинський та ін.

Загадка як засіб розумового виховання, залишається одним із найменш досліджених жанрів народної творчості, незважаючи на численні наукові роботи та збірники, присвячені цьому виду фольклору. Роль загадок у розвитку інтелектуальних здібностей особистості на різних етапах її становлення досліджена ще недостатньо. Окрім того, питання використання народних загадок у навчальному процесі залишається недооціненим та малодослідженим.

Особливе значення для нашого дослідження мають педагогічні знахідки К. Ушинського, який неодноразово наголошував на тому, що загадка «є корисною вправою для розвитку розуму дитини» [53, с. 114]. Відгадування загадок для дитини є своєрідною гімнастикою, яка активізує, тренує, збагачує розумові сили особистості. Загадка виховує уважне ставлення до навколишнього світу, адже для того, щоб знайти відповідь на запитання, яке в ній закладено, потрібно пригадати побачене, порівняти, співставити явища, мислено розчленувати їх, виділити суттєві ознаки предметів, об'єднати, синтезувати їх і т.п.

У статті «Керівництво до викладання за Рідним словом» К. Ушинський дає методичні поради, як шляхом навідних запитань навчити дітей

розуміти та відгадувати загадки [50]. У цій статті педагог писав, що загадки він використовував не для того, щоб дитина просто відгадала просту загадку, а для того, щоб розум дитини отримав корисну вправу, пристосувати відгадку загадки до цікавої бесіди, яка засяде в розумі дитини саме тому, що цікава загадка запам'ятається дитині і все, що пов'язано з нею [52, с. 121].

У книзі «Рідне слово» педагог розкриває теоретико-методичні підходи до використання загадки в освітньому процесі школярів. Педагог-класик вважає, що відгадування згадок це своєрідна гімнастика для мозку, яка тренує та збагачує розум людини. Вона формує вміння самостійно робити висновки, аналізувати та узагальнювати опановану інформацію [53, с. 114].

Видатний педагог у двох книгах «Рідне слово» вмістив 275 фольклорних творів, з них 48 загадок.

К. Ушинський також рекомендував використовувати загадки для розвитку логічного мислення, уваги, пам'яті та уваги у дітей. Загадки сприяють розвитку креативності та асоціативного мислення, а також вчать дітей швидко мислити та знаходити нестандартні рішення. Цей метод може стати цікавим та захопливим способом для дітей, допомагаючи їм активно думати та вирішувати завдання. Саме загадки дозволяють розвивати у молодших школярів уміння знаходити головні та другорядні властивості об'єктів, застосовувати перцептивні дії для аналізу предметів оточуючого світу, класифікувати об'єкти за різними ознаками.

Загадка, на відміну від приказок і прислів'їв, не містить чітко виражених моральних та етичних норм, що регулюють поведінку людини в суспільстві. Її основною метою є виявлення спільних та відмінних рис у різних предметах та явищах. Зазвичай тематика загадок охоплює

рослинний та тваринний світ, природні явища та предмети, що зустрічає дитина в повсякденному житті.

Вивчення загадок сприяє розвитку вміння порівнювати, узагальнювати та класифікувати ознаки різних об'єктів та явищ, що стимулює креативне мислення дитини [7].

Зміст загадок є змінним і залежить не тільки від регіону, але і від побуту села або окремої сім'ї. Загадки можна назвати ще тестами на кмітливість. Вони сприяють розвитку пам'яті дитини, її креативного та критичного мислення, швидкості розумових реакцій, адже загадуються вони всім дітям і кожен з них прагне надати правильну відповідь [32, с. 195].

Основою загадок є спостережливість дитини: чим більше вона допитлива та уважна, тим легше їй розпізнавати та відгадувати загадки самостійно, і згодом створювати власні. Мислення активізується у свідомості дитини, коли вона знаходить схожість між описом предмета та самим предметом. Важливо зазначити, що створення загадок є не лише індивідуальною діяльністю, а й груповою, що робить процес цікавішим і сприяє розвитку творчих здібностей учнів. Складання загадки може супроводжуватися не лише у текстовому вигляді, але і у вигляді малюнка. Сучасна освіта передбачає конструювання загадок у початкових класах за допомогою SMART-технологій [32, с. 195].

Загадки розвивають у дітей не тільки кмітливість, а й пам'ять, увагу, уяву та логічне мислення. Використання загадок в початкових класах стимулюють активність учнів на уроках, підвищують їх зацікавленість до навколишнього світу та емоційну насиченість уроку. Загадки можна використовувати для отримання нових знань, закріплення нового матеріалу та при постановці проблеми. Робота над загадками сприяє формуванню навичок самостійного виконання пізнавальних завдань,

вміння порівнювати предмети та явища, виділяти в них істотні ознаки, встановлювати взаємозв'язки між ними, а також сприяє розвитку зв'язного мовлення дитини [32, с. 195].

Також розумовому вихованню молодших школярів сприяють й інші жанри усної народної творчості: прислів'я, приказки, пісні, байки та ін. В них закладена вся мудрість народу, яка й сприяє розумовому розвитку молодших школярів. Серед них має своє місце й казка, яка теж є засобом розумового виховання та розвитку.

Багато відомих педагогів, психологів, письменників звертали увагу на значення казки в освіті та вихованні дітей. Серед них можна виділити таких, як С. Русова, І. Франко, К. Ушинський, В. Сухомлинський.

Особливості роботи з казкою детально розглянуті в дослідженнях педагогів і сучасних науковців, зокрема А. Богуш, Н. Вітковська, Т. Гризоглазова, Д. Джола, Н. Лисенко, Ю. Мандрик, О. Савченко та інші. Велику роль у цьому питанні відіграють також психологи такі, як О. Запорожець, Н. Карпинська, Т. Рубцова, Н. Молдавська та інші [12].

Т. Алієва підкреслює, що дитина сприймаючи казку, не лише засвоює нові знання, але і стимулює уяву, що сприяє генеруванню нових ідей. На її думку, головну роль у цьому процесі відіграє розвиток зорового контакту дитини, а художньо-ігровий характер казок - це інструмент для реалізації їх здібностей [4].

Казка є важливим інструментом розумового розвитку дітей, що сприяє збагаченню знань дитини, її словникового запасу, навчає чітко та з логічним змістом висловлювати власні думки. Ще з самого дитинства наші батьки читали нам казки, прищеплюючи таким способом нам любов до читання. Діти можуть знайомитися з казкою як жанром усної народної творчості на уроках літературного читання [12].

Важливе значення казки у розумовому вихованні молодших школярів, підкреслював В. Сухомлинський. В одній із своїх робіт педагог писав: «Казка, гра та фантазія – джерело для дитячого мислення... Казкові образи допомагають дитині мислити словами. Без казки живої, яскравої, яка охоплює почуття дитини, неможливо уявити дитяче мислення та мову...» [39, с. 176-177].

Василь Олександрович надавав особливу роль тому як казки впливають на розвиток мислення у дітей [27, с. 11]. Цей жанр зайняв важливе місце у педагогічній діяльності педагога. Він активно використовував казки, прислів'я, приказки, пісні у своїй діяльності та показував доцільність їх використання на уроках. Педагог зазначав, що за допомогою казки дитині легше донести важливу ідею та думку, викликати в них бажання виразити свої почуття та емоції. Казка є найулюбленішим та найпопулярнішим жанр серед молодших школярів і знайомство дитини з книгою найчастіше починається саме з казок [2, с. 46]. У своїх працях В. О. Сухомлинський, не лише розкривав мудрість казки у вихованні дітей, а й показував способи ефективного їх використання в освітньому процесі.

Створення казки також є важливим, такий вид роботи сприяє розумовому розвитку школяра. Дитина, створюючи власну казку збагачує словниковий запас та розвиває творче мислення [40, с. 510].

Таким чином, педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського, щодо використання народознавчих елементів у навчанні є дуже важливими. Впровадження таких матеріалів в освітній процес, сприяє не лише розвитку розумових здібностей, але й моральних та естетичних [17].

Серед дієвих інструментів виховання в народній педагогіці важливу роль відіграють народні прислів'я, приказки та афоризми. Вони несуть у собі світлу мудрість народу та допомагають дитині розвивати її мислення, вміння влучно висловлюватися та здатність критично мислити [51, с. 142].

Великого значення в розвитку інтелекту дітей має загадка. В Україні загадка впродовж багатьох століть використовувалася як традиційний засіб розвитку кмітливості, розумового виховання особистості та перевірки її мудрості. Вплив загадки на розумове виховання учнів початкової школи розглянемо у наступному розділі магістерської роботи.

Висновок до розділу 1

Отже, у педагогічній науці досить поширеною є проблема розумового виховання. Її метою є забезпечення розвитку в учнів пізнавальних здібностей та формування у них наукового світогляду. Розумове виховання є важливим компонентом інтелектуального становлення особистості, тому впровадження засобів розумового виховання займає важливе місце у освітньому процесі. Так, в умовах Нової української школи особливу увагу слід приділяти саме розумовому вихованню учнів молодшого шкільного віку і використовувати при цьому сучасні підходи. Такий успіх сприятиме інтенсифікації розумового виховання. Важливу роль в організації розумового виховання відіграє народознавчий підхід. Передача досвіду з покоління до покоління, виховання на народній творчості: загадках, прислів'ях, казках – все це всебічно розвиває дитину, розширює її науковий світогляд та сприяє успішному розумовому вихованню.

К. Ушинський у свій час вказував, що народні засоби відіграють велику роль у розумовому вихованні молодших школярів. Також він наголошував на важливості використання загадки у розумовому вихованні учнів. Видатний педагог рекомендував використовувати загадки для розвитку логічного мислення, уваги, пам'яті та уваги у дітей. Загадки сприяють розвитку креативності та асоціативного мислення, а також вчать дітей швидко мислити та знаходити нестандартні рішення. Цей метод може стати цікавим та захопливим способом навчання для дітей.

Також розумовому вихованню молодших школярів сприяють й інші жанри усної народної творчості: прислів'я, приказки, пісні, байки та ін. В них закладена вся мудрість народу, яка й сприяє розумовому розвитку молодших школярів. Серед них має своє місце й казка.

Багато відомих педагогів, психологів, письменників підкреслювали важливе значення казки, як інструменту для виховання та розвитку дитини, зокрема С. Русова, І. Франко, К. Ушинський та В. Сухомлинський.

Сучасний дослідник творчості В. Сухомлинського, кандидат педагогічних наук І. Баранюк наголошувала на тому, що казка є однією з найголовніших категорій у педагогічній системі видатного педагога. Він у своїх працях підтверджував, що казку допомагає дитині простіше донести думку та викликає бажання виражати свої почуття та емоції. Казка - це найулюбленіший та найпопулярніший жанр серед молодших школярів, саме завдяки казкам учні починають своє знайомство з книгами [2, с. 46]. Тому, народні засоби є важливим компонентом розумового виховання та повинні активно впроваджуватися в освітньому процесі.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАДОК У РОЗУМОВОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1 Загадка як мовно-літературний жанр та засіб розумового виховання молодших школярів

Загадка – це один із жанрів усної народної творчості та літератури, що полягає у формулюванні кмітливого запитання, яке має чітку і водночас приховану відгадку. Тематика загадок різноманітна від побутових (побут та повсякденне життя людей) до загадок пов'язаних з темами розумового, фінансового та морального розвитку особистості. Загадка являє собою жанр, який постійно змінюється та розвивається усної народної творчості. Арістотель вважав, що загадка – це особливий жанр фольклору, що використовує метафори, через які у прихованій формі розкриваються особливості певного предмета та явища [24, с. 189]. Загадки часто можуть бути представлені у вигляді звичайного запитання або головоломки, яка описує загаданий предмет у переносному значенні.

Знайомство дитини з творами художньої літератури починається з мініатюр народної творчості – потішок, пісень, загадок, казок і т.д. Гумор, образність та виразність мови, мораль – це особливість цих фольклорних творів-мініатюр. Народ – неперевершений вчитель мови. Ні в яких інших творах, крім народних, не знайти такого ідеального поєднання важковимовних звуків, такого продуманого за звучанням розташування слів. А доброзичливий народний гумор – кращий засіб від примхи, егоїзму, ліні, упертості та боягузтва.

Загадка один із улюблених жанрів народної творчості дітей усього світу. Особливо дітей приваблює в загадках, своєрідна художня форма загадки, її весела вдача, можливість пофантазувати, придумати відповідь. Загадка це завжди свого роду гра-тестування. Часто в різних казках можна зустріти три загадки – відгадаєш і царівну в дружини півцарства, а не

вгадаєш – не зносити голови. Відгадати загадку, значить знайти рішення, здійснити складну розумову операцію, яка під силу тільки кмітливому головному герою. Кмітливість – це вміння вирішити поставлену задачу, засноване на аналізі і синтезі, та знання про навколишню дійсність. Загадка примушує дитину вибудовувати логічний ланцюжок міркувань, тобто в ігровій формі вирішити логічні завдання і знайомитися з рідною мовою.

Загадка є найбільш захоплюючою для дитини, коли вона використовується як основа для обговорення теми, пов'язаної з тваринами, рослинами, природними явищами та певними подіями. Цей метод роботи із загадкою дає можливість учнів підвести до теми уроку, а також використовується як один із видів логічних вправ. Таким чином, загадка в контексті уроку виконує кілька функцій: вона виступає засобом навчання, виховання, розвитку мовлення та мислення у дітей, а також сприяє естетичному вихованню [1]. Кожна загадка містить елементи культурної та мовної гри, що допомагає розвивати художнє мислення та уяву учня, який її відгадує.

Народна загадка – один із найдавніших жанрів усної народної творчості. Вона належить до елементарних та мініатюрних форм фольклору поряд з прислів'ями та приказками. Загадка на відміну від оповідання є виразом мовної модальності, що являє собою не послідовність подій, а сукупність мовних компонентів, що створюють образ однієї конкретної фігури. Дослідження народної загадки є важливим завданням, яке дозволяє розкрити її спільні риси із іншими малими фольклорними жанрами [24, с. 190].

Крім загальновідомого визначення поняття «народна загадка» можна вказати на її характерні ознаки, що роблять її особливим жанром усної народної творчості та відрізняють від інших малих фольклорних жанрів.

1. Народна загадка компактна, вона зазвичай складається з двох коротких фраз, що відрізняє її від літературних загадок, які можуть бути більш розгорнутими.
2. Народна загадка часто використовує засоби мовної гри, на відміну від запитань, які розраховані на практичний підхід.
3. Народні загадки прості та доступні. Щоб відгадати її не потрібні спеціальні знання з науки чи математики, вона не залежить від конкретного змісту, на відміну від загадок, що зустрічаються в казках або інших художніх творах.
4. Також народна казка має чітку структурну цілісність [24, с. 190].

Іван Франко пропонує таку класифікацію загадок:

1. **Анімістичні загадки** – в цих загадках неживі предмети, явища та сили природи стають живими.
2. **Зооморфічні загадки** – у таких загадках сили природи постають у вигляді птахів або тварин. Франко зазначає, що силами природи виступають саме домашні тварини, хоча інколи образи тварин можуть бути не чітко визначеними [57, с. 260].
3. **Антропоморфічні загадки** – у таких загадках предмети та явища природи зображені через образи людей та їх взаємини. Наприклад, сонце порівнюють з паном, а вітер зі злодієм та ін.

Аналізуючи ці три групи, Франко підкреслює, що всі інші загадки є «штучними», бо створені народною уявою та фантазією, що робить їх цікавою темою для досліджень у фразеології [57]. Такі загадки можна об'єднати в одну групу де одні явища порівнюються з іншими предметами чи явищами. Наприклад, ніч порівнюють з чорним покривало, а веселку – з мостом або коромислом, що над річкою повисло.

Також існує класифікація загадок за їхньою художньою структурою:

1. Метафоричні й алегоричні, жартівливі, загадки-питання, арифметичні загадки. (За В. Чичеровим).

2. Загадки, які побудовані на перерахуванні ознак предмета.
3. Загадки з використанням протиставного порівняння.
4. Метафоричні загадки (За Ю. Ілларіоною) [24].

Отже, загадки – це не лише мовні форми, але й продукти трудової діяльності та народного досвіду, що відображають життя та побут людей через художню форму. Вони зберігають у собі життєвий досвід ще з давніх часів, що є цінним для нинішніх поколінь [15, с. 55].

Варто зазначити, що загадка виступає не лише як мовно-літературний жанр, але й як засіб розумового виховання молодшого школяра. Згідно з науковими визначеннями, загадка є афористичним твором, що складається зі стислого поетичного, часто римованого вислову, в якому певний предмет чи явище зображується через метафору [14, с. 9]. Як зазначає І. Березовський, загадка є особливим видом фольклору, метафорою, яка у прихованій формі, розкриває у вигляді мудрого запитання, що вимагає відгадки, сутність певного предмета чи явища, через реальні ознаки [5, с. 5].

Загадка – короткий віршований, або прозовий вислів, що описує предмети та явища, не називаючи його. У ній акцент ставиться на унікальності предмета або його подібності з іншими предметами. В усі часи існування загадки, як жанру вони відігравали важливу роль у розумовому вихованні. Загадка здавна вважалася надійним та ефективним інструментом для перевірки розумових здібностей, кмітливості, уважності та допитливості у людини. Вона допомагала оцінити здатність людини до аналізу явищ природи, навколишнього середовища, а також розуміння того, як вирішувати певні повсякденні ситуації. Як зазначає Т. Алієва, загадки сприяють розвитку мислення дитини, уміння виділяти істотні ознаки і порівнювати, тренувати гнучкість розуму, кмітливість, здатність знаходити оригінальні рішення [33, с. 70]. Раніше загадки

використовувалися як інструмент для перевірки життєвої зрілості людини, в наш час вони стали частиною різних інтелектуальних ігор.

За визначенням словника-довідника літературознавчих термінів, загадка є стислим, алегоричним описом подій, предметів, явищ, що їх треба впізнати й назвати; головоломка. Один предмет відображається за допомогою іншого, такого, що має з ним хоча б віддалені, подібні риси, ознаки, схожість.

Загадки існують у всіх народів світу. У давнину загадки – засіб випробування мудрості, тепер – народна забавка, основне призначення якої – розвиток кмітливості, здогадливості, інтелекту. Відгадування загадки припускає наявність знань, уявлень про цілий ряд предметів, явищ світу – всього, що оточує нас, розширює світогляд, привчає до спостережливості, зосереджує увагу. Ще в ХІХ ст. письменники почали створювати літературні загадки (Л. Глібов). Зараз у цьому жанрі працюють Г. Бойко, Т. Коломієць, М. Петренко, Ю. Кругляк та ін. [37, с. 51].

Загадки мають поетичний характер, містять глибокий зміст і моральну ідею. Вони відіграють важливу роль у формуванні естетичних, моральних та інтелектуальних якостей дітей. Завдяки своїй структурі загадки сприяють розвитку вміння дітей аналізувати та оцінювати предмети та явища навколишнього світу. Крім того, велика кількість загадок, присвячені одному і тому ж явищу, дозволяє створити більше уявлення про них. Загадки у розумовому вихованні це не тільки про розвиток мислення, вони також збагачують розуміння різних сфер життя. Важливим аспектом використання загадок є те, що інформація про навколишній світ засвоюється дитиною в процесі активної розумової діяльності [18].

Українські вчені відзначають багатство тематичного діапазону загадок, їх художню витонченість і завершеність. Мова загадок відкриває можливості для їх використанні як ефективного інструменту мовного та мовленнєвого розвитку.

Метафора є важливим елементом загадок, оскільки вона дозволяє сприймати різні явища та предмети через образи, що залежать від уяви та життєвого досвіду. Тому саме через метафору загадка знаходить своє рішення як мовний засіб. Процес створення загадки передбачає не опис не реального предмета чи явища, а формулювання його метафоричного образу, а розгадування загадки, полягає у пошуку конкретного відповідника для цього образу. Основою загадок є порівняння різних предметів за певними ознаками, зокрема українські загадки з'явилися завдяки зіставленню таких ознак, як колір, форма, кількість, призначення, розмір, розташування або рух [9, с. 14].

Всі загадки можна поділити за різними ознаками, зокрема:

1. Колір як інструмент метафоризації – у деяких загадках колір використовується для створення образу предмета, наприклад, зелений колір є основною ознакою ялинки.
2. Існують такі загадки, де колір названий не прямо, а через назви предметів, які схожі за кольором. Яскравим прикладом є загадки, про соняшник, де часто цю квітку порівнюють із золотим сонцем.
3. Існують загадки, в яких поєднуються декілька ознак одночасно, це такі ознаки як колір, форма, розташування, рух, звуки та інше.
4. Наступна група загадок – порівняння предметів за допомогою форми.
5. Загадки в яких розглядаються як предмети розташовуються у просторі.
6. Загадки, де реальний предмет може бути описаний як єдине ціле, або кожна його частина окремо.
7. Загадки, де предмети порівнюються за своїм зовнішнім виглядом та будовою [9, с. 15].

Отже, в усній народній творчості існують такі загадки, які побудовані на основі однієї ознаки, або декількох ознак одразу, це такі як колір, розмір, форма, розташування у просторі, звук та інші. Приклади груп загадок за різними ознаками (див. у додатку М). Також більшість загадок побудована саме на влучній метафорі. Цей жанр дає багато можливостей для розвитку пам'яті, мислення, уваги, уяви, фантазії, зокрема образного мислення у молодшого школяра [9, с. 17-18].

Також серед українських загадок існують такі види загадок:

1. Загадки про знаряддя праці, продукти сільського господарства, мисливство, рибальство та матеріальну культуру. Такі загадки сприяють допитливості та спостережливості у дітей, допомагають краще пізнавати навколишній світ [21].
2. Загадки про трудовий процес, знаряддя виробництва, техніку та засоби пересування.
3. Загадки, що відображають сільськогосподарський побут (оранка, сівба, поліття, косовиця, молотіння, ткацтво, готування їжі та ін.) [61].
4. Загадки про рослинний та тваринний світ.

Приклади загадок до кожного вищезазначеного виду (див Додаток Н).

Згідно з народною педагогікою, чим більш захоплюючим є освітній процес, тим більш зацікавленими будуть учні, що в свою чергу, сприятиме підвищенню їхніх навчальних досягнень. Вчені вважають загадку одним із потужних інструментів для розвитку мовних навичок та розширення словникового запасу у молодших школярів. Вони підкреслюють, що загадка є відмінним засобом для тренування уважності, спостережливості, фантазії та інтелектуальних здібностей дітей. Це також важливий інструмент для розвитку пам'яті та логічного мислення, оскільки він стимулює розумову діяльність і сприяє формуванню критичного мислення [61].

2.2 Методичні аспекти використання загадки у розумовому вихованні особистості школяра в освітньому процесі.

Загадки є потужним інструментом для розвитку мовлення молодших школярів та збагачення їхнього словникового запасу. Вони сприяють вдосконаленню різних аспектів мовленнєвого розвитку, таких як аудіювання, говоріння та читання. Загадки активно стимулюють розумові здібності, уважність, уяву, пам'ять і мислення дитини. Цей жанр фольклору являє собою короткий опис певного предмета чи явища, що треба відгадати, надавши коротку відповідь [34, с. 301].

Окремих уроків для опрацювання загадок, прислів'їв, приказок та скоромовок у методиці початкового навчання не передбачено. Проте, ці малі фольклорні жанри часто інтегруються в структуру уроків як додатковий та важливий елемент для роботи з учнями. Вони виступають ефективними засобами для урізноманітнення методів навчання, а також допомагають розвитку мовлення і мови дітей. Загадки, прислів'я, приказки та скоромовки є відмінними дидактичними матеріалами, що сприяють формуванню швидкого, чіткого читання та поліпшення мовленнєвих навичок.

Перш ніж працювати з загадкою, учні мають познайомитися з нею. Ще в дошкільному віці діти ознайомлюються із загадками. Їх загадують дітям усіх вікових груп (4-6 років). Вони активно використовуються як в освітньому процесі так і в повсякденному побуті.

Кожна загадка повинна не лише зацікавлювати, але й нести виховну цінність, відповідаючи віковим та психологічним особливостям дітей, бути доступною та зрозумілою для їхнього сприймання. Наприклад, загадки, що стосуються одного й того ж предмета або явища, повинні змінюватися залежно від вікової категорії: для дошкільнят і молодших школярів зміст загадок повинен бути різним.

Особливо ефективно використовувати загадки у період навчання грамоти, коли вони стають важливим інструментом для розвитку мислення першокласників, формування їхнього світогляду та моральних цінностей. Загадки допомагають у розвитку усного мовлення молодших школярів, сприяють засвоєнню письма та читання, а також навчають дітей слухати і правильно інтерпретувати результати. Також вони є корисними для розширення словникового запасу, адже діти засвоюють слова, що позначають певний предмет, явище, дію, властивість та вчаться застосовувати вивчені слова у власному мовленні і при формулюванні думки [20].

Крім того, загадки можуть використовуватися для розвитку зв'язного мовлення, побудови окремих речень, складання висловлень, сприймання та аналізу почутих слів та речень, а також доповнення чи змінювання речень. Оскільки загадки зазвичай мають форму питальних або розповідних конструкцій, що складаються з одного або кількох завершених речень, вони ідеально підходять для навчання в цілях спілкування. Починати роботу над загадками варто з правильності відгадки, що дозволяє дітям розвивати навички логічного мислення та формулювання відповідей:

1. Процес відгадування загадки розпочинається з висунення попередньої відповіді, після чого слідує підтвердження правильності цієї відповіді, через ознаки, що його характеризують.
2. На першому етапі учні зосереджуються на аналізі ознак та зв'язків між ними, а сама відгадка виникає в результаті цього розмірковування..

Пізніше, коли учні вже знайомі із загадкою, їх варто навчити способам доведення відгадки:

1. Спочатку учень висловлює свою відгадку, а потім використовуючи ознаки предмета підтверджує правильність відгадки.

2. Спочатку йде процес розмірковування, потім доведення, а відгадка є підсумком цього роздуму.

Метод доведення відповіді залежить від змісту загадки та характеру логічної задачі. Перший метод застосовують, коли загадка містить конкретне запитання в кінці, другий метод актуальний у випадках, коли загадка складається з переліку ознак без прямого запитання.

Методисти вважають, що в навчанні дітей відгадувати загадки треба дотримуватися таких правил:

- Спочатку діти повинні навчитися порівнювати предмети, а потім вже відгадувати загадки;
- Учня варто пропонувати для відгадування загадки, які будуть стосуватися лише теми уроку, при цьому обов'язково треба повідомити про що будуть загадки.
- Загадки потрібно загадувати про ті предмети, явища, речі, які є відомі учням.
- Одна загадка може мати кілька відгадок. Важливо, щоб учні вміли доводити свою думку чому саме ця загадка, має таку відгадку.
- При відгадуванні загадки важливо уважно послухати її, по розмірковувати над нею, адже відгадка не завжди лежить на поверхні. Загадку обов'язково треба дослухати до кінця.

Щоб робота над загадками була успішною, вчитель повинен продемонструвати декілька варіантів міркувань над загадкою, щоб учень на поданому прикладі бачив як правильно працювати з загадкою, аналізувати почуте, міркувати над відгадкою [16, с. 374].

В. Каліш, В. Собко пропонують користуватися вправами з використанням загадок, що стануть корисними у період навчання грамоти [20, с. 167] (див. у Додатку II).

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» мовно-літературної галузі Типової освітньої програми О. Савченко, орієнтована на розвиток в молодших школярів здатності оцінювати та аналізувати усну інформацію, сприймати її та ефективно застосовувати в різних комунікативних ситуаціях, зокрема під час спілкування з людьми в різних формах [46, с. 6].

Процес розвитку в учнів уваги та здатності до усвідомленого виконання завдань передбачає використання методик, спрямованих на вдосконалення навичок слухового сприймання, розпізнавання звуків, складів, слів та речень у мовленні. Доцільно інтегрувати загадки з вправами на виявлення конкретних звуків на слух, визначення їхнього місця у слові, а також на тренування чіткості вимови складів, виділення наголошених звуків, розрізнення голосних і приголосних, твердих і м'яких, дзвінких та глухих звуків. Це також включає вправи на вибір слів, що містять вивчені звуки і допомагає розрізняти звуки та літери.

У період навчання грамоти, загадки можуть бути ефективним інструментом для підвищення мотивації навчання молодших школярів. Наприклад, при опрацюванні букви л («ел») можна запропонувати учням розв'язувати загадки, що допомагають краще засвоїти її написання та вимову [34, с. 304 - 305].

Як дидактичний матеріал загадку доцільно буде застосовувати для таких видів навчальної діяльності:

- а) Слухання й розуміння тексту, читання з дотриманням технік і виразності;
- б) Робота з мовними явищами їх розпізнавання та розрізнення.
- в) Спостереження за мовними одиницями.
- г) Аналіз мовного матеріалу на різних його рівнях (лексичному, синтаксичному, фонологічному та морфологічному) [34, с. 305].

Вправи з використанням загадок, спрямованих на засвоєння теоретичного змісту мови та розвиток умінь і навичок мовлення, (див. у Додатку Р).

Загадки багаті на побутові елементи, архаїзми та порівняння, що дозволяють учням розширити своє розуміння побуту та культури українського народу (приклади завдань, див. у Додатку С). Ці вправи сприяють розвитку мовлення молодших школярів, допомагаючи їм розрізняти та вдало використовувати емоційно забарвлену лексику для створення висловлювань різних типів [34, с. 306 - 307].

Згідно з думкою Г. Філь та Ю. Пархоменко, загадки є важливим засобом розумового виховання молодших школярів [55]. Вони сприяють не тільки розвитку мотивації до навчання, але й стимулюють інтерес до виконання різноманітних завдань. Загадки можуть використовуватися на будь-якому уроці читання й письма, але особливої уваги під час роботи над загадкою потребує саме її відгадування. Під час розв'язування загадки учень проводить аналіз, порівнює характеристики предмета чи явища, а також формулює висновки на основі власних міркувань. Це у свою чергу, сприяє розвитку важливих навичок: вміння міркувати та аргументувати власну думку, що повинно формуватися з першого класу. Процес навчання грамоти є одним із найскладніших у першому класі. Він включає в себе добукварний, букварний та післябукварний період. Загадки можна використовувати на всіх уроках навчання грамоти. Уже в добукварний період вчитель може використати такі загадки на уроці (див. у Додатку С).

Методика роботи над загадками потребує особливої уваги над з'ясуванням лексичного значення невідомих учням слів, їх вимови. Рекомендуємо слово-відгадку поєднувати з наочністю (це може бути як ілюстративне зображення так і показ конкретного предмета). Тому наочне мислення теж важливо розвивати у молодших школярів. На уроках навчання грамоти, при вивченні звуків різного виду, доцільно

використовувати загадки в яких часто будуть зустрічатися виучувані звуки. Так, вчитель може запропонувати прослухати загадку, а потім назвати той звук, який зустрічається в ній найчастіше. Учні в свою чергу працюють над вимовою цього звука, активно використовуючи артикулювання, а також визначають належність цього звука (голосний чи приголосний) за допомогою спеціальних навчальних карток (о, - , =).

Цікаві загадки для молодших школярів можна знайти у збірниках, посібниках, книгах для дітей, наприклад: «Веселе місто Алфавіт» Т. Коломієць, «Абетка у загадках» В. Федієнко, «Абетка» О. Кротюк та інші. Загадки доцільно поєднувати з вправами на впізнавання виучуваного звука в словах, яке місце він займає у слові, добір слів з новим звуком, до якого виду належить звук (голосний, приголосний, дзвінкий, глухий, твердий, м'який) та інші види вправ [31, с. 110]. Отже, робота над загадками сприяє не лише збагаченню словникового запасу молодших школярів, але і розвитку зв'язного мовлення та креативного мислення.

Також варто зазначити, що загадки як засіб розумового виховання активно використовуються на уроках «Я досліджую світ». Вони сприяють поживленню опитування учнів на уроці та активізують їх розумову діяльність.

Загадки розвивають у дитини пам'ять, мислення, здатність до спостереження та дослідження; виховують пізнавальний інтерес та виступають одним із видів ігрової діяльності, який застосовується на уроках. Використання загадок на уроках ЯДС викликає у дітей мотивацію, активність та інтерес, саме тому у дітей виникає бажання брати активну участь на уроці. Одним із прикладів використання загадок на уроках є дидактична гра «Живі букви» (див. у Додатку Т).

Поширений тип загадок, які використовуються на уроках – метафоричні (наприклад, порівняння вогню з червоним півнем). Також

сюди можна віднести вікторину, як одна з ігрових форм – це загадки, об'єднані однією темою. Ребуси – відгадуване слово подане у вигляді малюнків у поєднанні з буквами і різними знаками (так званий шифр). Кросворди також можна вважати однією з форм роботи із загадками [11, с. 180 - 181].

На уроках математики у початкових класах також доцільно використовувати загадки. Загадки допомагають усвідомити учням, як математика пов'язана з навколишнім середовищем. У загадках математичного змісту аналізується предмет з кількісної, просторової і часової точок зору. Найчастіше загадки використовуються на уроках математики для зосередження уваги дитини на якомусь математичному понятті. Мета таких загадок уточнити вже відомі учням знання про певне математичне поняття (число, геометрична фігура, величина, площа, маса та інші математичні одиниці). При цьому загадки підбираються з урахуванням теми, мети уроку та рівня розвитку молодших школярів. Загадки використовуються в дидактичних цілях з метою розумового виховання людини, як засіб навчання та організації довілля. Отже, в будь-якому випадку загадка допомагає в процесі навчання, виховання, розвитку мовлення та мислення в учнів. На уроках математики і на позакласних заняттях можна використати загадки, у змісті яких містяться різні числа:

1. Чотири ноги має, а ходити не вміє (стіл);
2. Чотири ходаки, два бодаки, а сьомий помахайло (корова);
3. Стоять сестри у рядок, лічбу знають з пелюшок, десять буде їх усіх, придивись, впізнаєш їх (цифри);
4. П'ять ріжків торбинка має, п'ять братів туди влізає, щоб мороз їх не щипав і турбот не зазнавав (рукавичка);
5. Сімдесят кожухів і всі не застібаються (капуста);
6. У тридцяти двох вояків один командир (зуби і язик) [54, с. 1015].

Висновок до розділу 2

Загадка – це один із жанрів усної народної творчості та літератури, що полягає у формулюванні кмітливого запитання, яке має чітку і водночас приховану відгадку. Тематика загадок різноманітна від побутових (побут та повсякденне життя людей) до загадок пов'язаних з темами розумового, фінансового та морального розвитку особистості. Загадка являє собою жанр, який постійно змінюється та розвивається усної народної творчості. Мова загадок вирізняється особливим багатством, що дає змогу використовувати їх як засіб для розвитку мови та мовлення в учнів.

У роботі вчителя існують певні методичні аспекти використання загадок у розумовому вихованні особистості школяра. Так, як це особливий та специфічний малий фольклорний жанр, то і робота над ним має теж свої певні особливості. Однією з них є дотримання відповідних правил у навчанні дітей відгадувати загадки; підбір загадок, спираючись на вікові, психологічні та індивідуальні особливості учнів. Процес відгадування загадок теж має свої особливості, важливо учнів навчити спочатку порівнювати предмети та явища, сприяти усвідомленню ознак, якими володіє певний предмет або явище.

Також важливо молодших школярів не лише відгадувати загадки, але й створювати власні. Такий вид роботи над загадками, сприятиме активізації мислення та творчої фантазії учня, це цікавий, пізнавальний та корисний вид роботи для учнів. Щоб навчити дитину створювати власні загадки, потрібно провести підготовчу роботу над нею, з використанням підготовчих вправ.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ УМІНЬ СКЛАДАННЯ ЗАГАДОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1 Виявлення рівнів сформованості умінь складати загадки в учнів початкової школи

Сутність педагогічного дослідження полягала у формуванні в учнів 4-Б класу умінь складати загадки, шляхом використання підготовчих вправ та відгадування загадок на уроках як засобу освітньої діяльності учнів. Проведення дослідницької роботи відбувалося шляхом експерименту. На цьому етапі педагогічний експеримент був основним методом дослідження. Педагогічний експеримент включав в себе три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. Дослідження проводилося на базі Прилуцького ліцею №9 у вересні (констатувальний етап експерименту) та з 14 жовтня по 29 листопада 2024 року (формувальний та контрольний етап експерименту), у 4-Б класі. Різними видами дослідницько-експериментальної роботи було охоплено учасників освітнього процесу: контрольна група учнів (КГ) у кількості 10 учнів та експериментальна група учнів (ЕГ) у кількості 9 учнів. До участі у педагогічному експерименті була також залучена вчитель-класовод 4-Б класу – Коваленко Тетяна Миколаївна.

Мета констатувального етапу педагогічного експерименту полягала у виявленні рівнів сформованості у дітей молодшого шкільного віку умінь відгадування і складання загадок.

Для реалізації мети, було визначено наступні завдання:

1. Визначити критерії та показники рівнів сформованості в учнів молодшого шкільного віку умінь складати загадки.
2. Розробити завдання для виявлення рівнів сформованості у дітей умінь відгадування і складання загадок.

3. Виявити та схарактеризувати рівні сформованості у дітей молодшого шкільного віку умінь складання загадок.

З метою визначення рівня сформованості в учнів 4-Б класу уміння складати загадки в експериментальній та контрольній групах було підібрано систему завдань у відповідності з наступними компонентами.

Когнітивний компонент здатності дітей складати загадки, представлений знаннями та уявленнями учнів про загадку.

Його показниками визначено:

1. Наявність в учнів молодшого шкільного віку умінь сприймати і розуміти образний зміст загадок.
2. Виокремлювати засоби художньої виразності з тексту загадки (епітети, порівняння, метафори, багатозначні слова, образні описи);
3. Уміння виокремити істотні ознаки предмету загадки.

Для перевірки сформованості когнітивного компонента було використано тести А і Б (Авторська розробка), головним завданням яких було виявлення в учнів знань про загадку та вміння відгадувати її (див. у Додатку А).

Мотиваційний компонент здатності дітей складати загадки, представлений виявленням ставлення дитини до загадки.

Показниками мотиваційного компоненту є: наявність у дітей уявлень про загадку як жанр усної народної творчості, її художні особливості.

З метою діагностики цього компоненту було застосовано анкету «Виявлення учнів ставлення до загадок» (Авторська розробка), головним завданням якого було виявити характер ставлення учнів до розгадування та складання загадок. (див. у Додатку Б).

Анкета «Виявлення в учнів ставлення до загадок» включає в себе наступні запитання:

1. Чи любите ви цікаві запитання?
2. Чи любите ви загадки?
3. Вам цікаві уроки, на яких ви розгадуєте загадки?
4. Що цікавіше – просто почути тему уроку, чи самому відгадати її?
5. Чи хотіли б ви, щоб загадки були присутні на кожному уроці?

Завдання учнів відповісти на запитання за допомогою відповідей закритого типу (так/ ні/ частково/ ніколи). Для відповіді дітям пропонувалася таблиця з варіантами, які вони мали обрати самостійно. Кожен обраний учнем варіант відповіді оцінювався балами:

Так – 3 бали

Ні – 2 бали

Частково – 1 бал

Ніколи – 0 балів

Так	Ні	Частково	Ніколи

Діяльнісний (поведінковий) компонент здатності дітей складати загадки. Даний компонент, представлений такими показниками:

1. Самостійність складання загадок; здатність складати різні види загадок (про тварин, рослини, овочі, фрукти, пори року, предмети і явища навколишнього світу);
2. Уміння складати композиційно різноманітні загадки (загадка-опис, загадка-порівняння, загадка на основі полісемії (багатозначності слів), метафорична загадка).

Для визначення діяльнісного компоненту формування в учнів умінь складати загадки, перш за все, були використані підготовчі вправи, метою яких було перевірити уміння учнів складати загадки. Були використані наступні підготовчі вправи (автор: Світлана Дмитрієва).

1. Гра «Аукціон». Правила гри: сказати, що це за предмет, назвати які ознаки він має і при цьому не повинно бути повторень.
2. Гра «Послідовність». Правила: вчитель називає предмет/явище, учень підбирає ознаку до поданого слова, вчитель називає вже інший предмет/явище з такою самою характеристикою. Наприклад, хмара – біла, сонце – жовте, вата – легка, м'яка [13].

З метою надання допомоги учням у виконанні завдань їм пропонувався алгоритм складання загадок за ознаками:

- Обрати об'єкт;
- Заповнити ліву частину таблиці
- Заповнити праву частину таблиці
- Вставити слова-зв'язки «але не», «як», «а не»
- Прочитати загадку

Наприклад: *крокодил*

Таблиця № 1 [13] (див. у Додатку В)

Який?	Слова-зв'язки	Що таке саме?
Зелений	...як...	Жаба
Зубастий	...але не...	Вовк
Довгий	...а не...	Змія

Кожен учень отримував порожню таблицю, яку їм потрібно заповнити та назву об'єкта для складання загадки: велосипед, блискавка, вечір, зуб, муха, вовк, веселка, ручка, клоун.

Проведений констатувальний експеримент дав змогу виокремити три рівні сформованості у дітей вміння складати загадки (високий, середній та початковий). Дамо їм характеристику.

Високий рівень (26-33 бали). Учні володіють знаннями про жанр загадки. Знають, що в загадці є відгадка, яка прихована і яку необхідно розгадати. Діти розуміють образний зміст загадок, виокремлюють засоби художньої виразності з тексту загадки (метафора, порівняння, багатозначні слова, епітети). Діти вміють придумувати оригінальні загадки, що відповідають вимогам жанру, містять різноманітні засоби виразності, складають композиційно різні загадки: описові, порівняльні, метафоричні та загадки на основі полісемії; здатні придумати загадки про тварин, рослини, овочі, фрукти, пори року, предмети і явища навколишнього світу.

Середній рівень (13-25 балів). Учні впізнають загадку, але не завжди правильно називають її специфічні особливості. Припускаються помилок у виокремленні засобів художньої виразності з тексту загадки (метафор, порівнянь, епітетів). Діти можуть придумати загадки-описи, загадки-порівняння. Проте їм складно придумати метафоричні загадки і загадки з багатозначними словами.

Початковий рівень (0-12 балів). Не володіють знаннями про жанр загадки, впізнають її тільки в порівнянні з іншими жанрами (казкою або віршем). Не можуть виокремити засоби художньої виразності з тексту загадки. Молодші школярі намагаються самостійно побудувати тільки загадки-описи, проте вони не завжди відповідають жанровим особливостям.

Для визначення вихідного рівня формування в дітей складання і відгадування загадок на початку педагогічного експерименту було обстежено учнів обох груп.

Результати *констатувального етапу* педагогічного експерименту показують, що учні контрольної та експериментальної групи мають різний рівень сформованості знань про загадки та вміння їх відгадувати. Отримані в ході тестування дані було узагальнено і занесено до таблиць 3.1 та 3.2 (див у Додатку Г, Д).

Відповідно до даних зведеної таблиці результати контрольної групи виглядають наступним чином: 30 % учнів мають високий рівень сформованості знань про загадку, та умінь відгадувати їх; 50 % учнів мають середній рівень; 20 % учнів – початковий рівень (Див. Діаграму 3.1).

Діаграма 3.1. Результати діагностики рівнів сформованості когнітивного компоненту здатності відгадувати загадки в учнів 4-Б класу КГ (констатувальний етап педагогічного експерименту).

Аналогічна робота була проведена і в експериментальній групі, яка продемонструвала дещо інший результат 44 % учнів мають високий рівень сформованості знань про загадку і вміння відгадувати їх, 44 % учнів – середній рівень, та 12 % учнів – початковий рівень (див. Діаграму 3.2).

Діаграма 3.2. Результати діагностики рівнів сформованості когнітивного компонента здатності відгадувати загадки в учнів 4-Б класу ЕГ (констатувальний етап педагогічного експерименту).

Кількісні дані, вміщені в таблицях 3.1 та 3.2 узагальнено і зведено у таблицю 3.3, на основі якої можна порівняти результати стану сформованості когнітивного компонента здатності відгадувати загадки у учнів 4-Б класу експериментальної та контрольної груп (див. Таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Зведені результати діагностики рівнів сформованості когнітивного компонента, вміння відгадувати загадки в учнів 4-Б класу контрольної та експериментальної груп (констатувальний етап педагогічного експерименту).

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	3	30 %	4	44 %
Середній	5	50 %	4	44 %
Початковий	2	20 %	1	12 %

Діагностика *мотиваційного компонента* формування здатності дітей складати і відгадувати загадки була зосереджена на прояві в учнів 4-Б класу ставлення до загадок. Результат контрольної та експериментальної груп подано у таблиці 3.4 та рисунку 3.3.

Таблиця 3.4. Зведені результати діагностики рівнів сформованості мотиваційного компонента здатності відгадувати загадки в учнів 4-Б класу контрольної та експериментальної груп (констатувальний етап педагогічного експерименту).

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	3	30 %	4	44 %
Середній	5	50 %	4	44 %
Початковий	2	20 %	1	12 %

Прояв *діяльнісного компонента* формування в дітей складання і відгадування загадок учнів контрольної та експериментальної груп, визначався у перевірці здатності учнів до самостійного складання загадок та усвідомленого розвитку мислення. Рівні прояву цього критерію відображено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5. Зведені результати діагностики рівнів сформованості діяльнісного компоненту здатності відгадувати загадки в учнів 4-Б класу контрольної та експериментальної груп (констатувальний етап педагогічного експерименту).

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	3	30 %	4	44 %
Середній	3	30 %	2	22 %
Початковий	4	40 %	3	34 %

Як видно із таблиць 3.3, 3.4 та 3.5 в учнів 4-Б класу переважає середній рівень сформованості здатності відгадувати та складати загадки. Причому ця тенденція проявляється по кожному із трьох виділених компонентів досліджуваної нами якості. Із даних таблиць можна зробити висновок і про те, що серед учнів 4-Б класу є й такі, які знаходяться на початковому рівні сформованості здатності відгадувати та складати загадки. Таких учнів виявилось у контрольній та експериментальній групі, що відповідно становить 20 % та 12 % (когнітивний компонент), 20 % та 12 %

(мотиваційний компонент), 40 % та 34 % (діяльнісний компонент). Цей факт вказує на необхідність проведення роботи щодо формування здатності в учнів 4-Б класу розв'язувати та складати загадки, та як це один із важливих шляхів розвитку у дітей молодшого шкільного віку самостійного творчого мислення.

Під час *формульовального етапу* педагогічного експерименту нашою метою було розробити систему роботи з формування у дітей здатності відгадувати та складати загадки та перевірити її ефективний вплив на розумовий розвиток школярів. Для цього нами підібрані засоби навчальної діяльності, зокрема, підготовчі, творчі, відтворювальні вправи на відгадування та складання загадок. Система проведеної нами роботи детально описана у пункті 3.2.

У ході *контрольного етапу* експериментального дослідження нами були співставлені вихідні і поточні дані, на основі яких робилися висновки та узагальнення, формувалися рекомендації, щодо проведеної роботи.

3.2 Система роботи вчителя початкової школи з формування умінь складати загадки в учнів початкової школи

Впровадження загадок в освітній процес сприяє розвитку пам'яті, мислення, вміння виділяти суттєві ознаки, що дадуть можливість відгадати загадку. Дуже широкого застосування загадки мають на різних етапах уроку. Вони також дають можливість розвивати критичне мислення учнів, отримати знання у цікавій, нестандартній формі про тварин, явища природи, рослин, людську діяльність та інші.

Особливо важливого значення в освітньому процесі набуває саме вміння самостійно складати загадки. Це дає можливість учням оволодіти такими знаннями, уміннями та навичками:

- Уміння аналізувати та зіставляти певні ознаки та властивості предметів;
- Фантазувати та проявляти свою творчість;
- Розширювати свій кругозір новими знаннями та інше.

Щоб навчити дитину складати власну загадку і володіти потрібними знаннями, уміннями та навичками, потрібно зробити досить багато роботи. Тому, систему роботи вчителя початкової школи з формування умінь складання загадок в учнів 4-Б класу, можна поділити на такі етапи:

1 - етап. Виявлення в учнів знань про загадку

Цей етап є одним із найголовніших, бо в учнів повинно бути сформоване уявлення про загадку як жанр усної народної творчості. Важливо, щоб учні розуміли, що загадка це не математична задача чи простий вірш, а це так званий твір, короткої віршованої форми, який містить саму загадку і відповідь. Саме ці знання важливо сформувати у дитини. Наше завдання було виявити в учнів знання про загадку на уроках української мови та літературного читання, адже саме на цих предметах учні найчастіше знайомляться з загадками. Нам на допомогу прийшли тестування, які дали можливість оцінити знання учнів про загадку, її різновиди та жанрові особливості.

2 - етап. Виявлення в учнів умінь відгадувати загадки

Дотепна та незвичайна форма загадок завжди цікава та пізнавальна дітям. Вони люблять загадки, тому наше завдання було впроваджувати загадки на різних етапах уроку і різної тематики. Плани-конспекти уроків з використанням загадок, можна переглянути в додатках. (див. у Додатку Е).

Використання загадок на різних уроках дало можливість виявити уміння в учнів відгадувати загадки різного рівня складності та різних видів. Щоб досягти остаточного результату на цьому етапі, бо наше

завдання було виявити, чи вміють учні відгадувати загадки, нами було використано тестування, що дало можливість не лише виявити вміння учнів відгадувати загадки, але і їхню самостійність у відгадуванні та мисленні.

3 - етап. Виявлення в учнів ставлення до загадок

На цьому етапі важливим завданням було виявити як учні ставляться до загадок і чи бажають вони, щоб загадки були присутні на уроці. Виявити в учнів ставлення до загадок допомогло анкетування.

4 – етап. Навчання учнів складанню загадок

Завдання цього етапу – навчити учнів складати власні загадки із застосуванням набутих знань, умінь і навичок на попередніх етапах. Наше завдання було підібрати підготовчі вправи, які сприятимуть набуттю потрібних умінь. Тут своє місце мало застосування індивідуальної, групової та фронтальної форми роботи, щоб забезпечити активність та самостійність учнів. Тому підготовчі вправи не лише сприяли навчанню учнів складати загадки, але і вмінню працювати у групі, розвивати своє мислення та фантазію і навчатися в ігровій формі. Такий результат був досягнений завдяки успішному відбору та використанню підготовчих вправ. Всі підготовчі вправи (див. у Додатку 3).

Практично реалізувати всі завдання даного етапу мені допомогли такі рекомендації.

Етапи створення загадок:

- 1) Підготовка до створення загадок. Навчіть дітей аналізувати готові загадки: потрібно звертати увагу на риму, слова-підказки та асоціативні образи у тексті (порівняння чи уособлення).
- 2) Практичний прийом «Асоціації». Вчитель називає предмет, а учні мають назвати асоціації, які у них виникають з цим предметом.

- 3) Роль порівняння у загадках
- 4) Розвивайте спостережливість. Для того, щоб учні могли фантазувати та генерувати ідеї, вони мають бути допитливими, спостережливими та уважними до навколишнього світу та оточення. Будь-яка дрібничка може стати основою майбутньої загадки.
- 5) Визначте відповідь загадки. Діти мають обрати будь-який конкретний предмет. Варто уникати тем, пов'язаних із абстрактними поняттями чи тих, що потребують спеціальних знань.
- 6) Визначте розміри вашої загадки. Існують короткі загадки та ті, що нагадують невелику розповідь. Ми радимо складати учням не надто довгі історії, бо аудиторії буде не дуже цікаво їх розгадувати.
- 7) Поміркуйте, що нагадує вам ваша відгадка. Для цього учням необхідно дібрати до відгадки синоніми, дієслова, інші характеристики предмета. Наприклад, дитина обрала слово «олівець». Який він? Дерев'яний, із рожевою шапочкою (гумка) та за формою схожий на одиницю. Крім того, олівець можна підстругати, завдяки чому він добре писатиме, але він стане коротшим, якщо часто використовувати.
- 8) Занотуйте вашу загадку в чернетку. Важливо навчити дітей використовувати у своїх загадках метафори, щоб описати предмет у цікавій формі. Можна персоніфікувати загадку: потрібно розпочати її з «я» та написати поруч дієслово. Наприклад: Я ношу рожеву шапку, в ле голови не маю; я гострий, але не розумом; я можу повідомити щось, але не можу вимовити ані слова. (Олівець).
- 9) Прочитайте загадку вголос. Діти мають подумати, чи приємно звучить загадка, чи варто якісь слова замінити іншими. Скористайтеся прийомом «алітерація» (повторювання однакових чи однорідних приголосних, що надає тексту особливу звукову виразність).
- 10) Зміна змісту загадки, якщо це потрібно:

- а) Якщо учні дуже швидко відгадують загадки, то потрібні складніші загадки за змістом;
- б) Якщо для дітей загадка здалася занадто складною, і вони не можуть відгадати її, то треба переформулювати загадку так, щоб вона стала зрозумілішою і було легше знайти відповідь-відгадку до неї [63].

5 – етап. Складання учнями загадок

Такий вид роботи був цікавий дітям, тому вони із задоволенням складали власні загадки і презентували їх на різних уроках. Діти складали загадки індивідуально та працюючи в групах. Результати, досягнені нами на цьому етапі (див. Додаток Ж).

Своїми загадками учні продемонстрували уміння, набуті на попередніх етапах і використовували їх, виконуючи творчі завдання.

3.3 Перевірка ефективності впровадження системи роботи вчителя початкової школи з формування умінь складання загадок у дітей молодшого шкільного віку

За час проведення формувального етапу педагогічного експерименту нами було застосовано та апробовано запропоновану вище систему роботи з формування умінь складання загадок учнями 4-Б класу, засобами підготовчих вправ.

Завершальним етапом дослідницької роботи було проведення контрольного етапу педагогічного експерименту для виявлення змін у рівні розвитку умінь складати загадки, які працювали за традиційною програмою (контрольна група) та учнів, що займалися за запропонованою нами системою роботи.

На контрольному етапі педагогічного експерименту ми також досліджували прояви когнітивного, мотиваційного та діяльнісного (поведінкового) компонентів формування умінь складання загадок з

використанням таких же діагностичних методик як на етапі констатувального експерименту у відповідності до визначених критеріїв:

Дослідивши детально результати контрольного експерименту згідно компонентів формування умінь складати загадки нами виявлено наступні показники рівнів прояву критеріїв.

Дослідження когнітивного компонента показало, що учні КГ та ЕГ майже не змінили розрив у співвідношенні показників здатності до порівняння та порівняльного аналізу, помітні деякі покращення в учнів середнього та початкового рівня, про що свідчать дані таблиці 3.7.

Діагностуючи мотиваційний компонент формування в учнів уміння складати загадки, було зосереджено увагу на прояві здатності учнів 4-Б класу до знань про загадку як жанр усної народної творчості. Було відмічено, що в учнів КГ і ЕГ груп є суттєві покращення прояву даного критерію. Результат контрольної та експериментальної груп відображено у таблиці 3.8.

Таблиця 3.7

Зведені результати діагностики рівнів сформованості когнітивного компоненту здатності відгадувати загадки в учнів 4-Б класу контрольної та експериментальної груп (контрольний етап педагогічного експерименту).

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	4	40 %	5	55 %
Середній	4	40 %	3	34 %
Початковий	2	20 %	1	11 %

Таблиця 3.8. Зведені результати діагностики рівнів сформованості мотиваційного компоненту здатності відгадувати загадки в учнів 4-Б класу контрольної та експериментальної груп (контрольний етап педагогічного експерименту).

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	3	30 %	5	55 %
Середній	5	50 %	3	34 %
Початковий	2	20 %	1	11 %

Прояв діяльнісного компонента формування в учнів умінь складати загадки контрольної групи не зріс в порівнянні з початком експерименту. А учні експериментальної групи продемонстрували приріст показників здатності до складання загадок. Рівень прояву цього критерію відображено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9. Зведені результати діагностики рівнів сформованості діяльнісного компоненту здатності відгадувати загадки в учнів 4-Б класу контрольної та експериментальної груп (контрольний етап педагогічного експерименту).

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість учнів	%	Кількість учнів	%
Високий	3	30 %	3	34 %
Середній	3	30 %	4	44 %
Початковий	4	40 %	2	22 %

Аналізуючи досліджені компоненти формування в учнів умінь складати загадки, було відзначено, що лише деякі учні контрольної групи показали незначний приріст рівня розвитку умінь складати загадки, займаючись за традиційною програмою навчання. Про значне покращення попередніх показників учнів експериментальної групи свідчать результати таблиці 2.10 (див у Додатку К).

Прояв компонентів формування в учнів експериментальної групи складання загадок були відзначені значним підвищенням рівня розвитку зазначених критеріїв. Відсоток учнів, в яких відмічено покращення показників, порівняно з констатувальним експериментом значно зріс у результаті проведеної нами експериментальної роботи. Конкретні показники, які досліджувалися в ході експериментального дослідження представлені у таблиці 3.11. (Див у Додатку Л).

Аналізуючи отримані дані ми бачимо, що учні 4-Б класу показали покращення рівня розвитку умінь складати загадки, учні з середнього на високий рівень. Перевішивши дані у відсотки, ми отримали такі показники 44 % учнів мають високий рівень розвитку умінь складати загадки, 22 % учнів середній рівень та 34 % учнів – початковий рівень.

Про ефективність проведеної нами експериментальної роботи свідчить порівняльна діаграма результатів ЕГ когнітивного компоненту (див. Діаграму 3.3), мотиваційного компоненту (див. Діаграму 3.4) та діяльнісного компоненту (див. Діаграму 3.5) під час констатувального та контрольного етапів експерименту.

Діаграма 3.3. Порівняльна діаграма результатів ЕГ під час констатувального та контрольного етапів експерименту (когнітивний компонент).

Діаграма 3.4. Порівняльна діаграма результатів ЕГ під час констатувального та контрольного етапів експерименту (мотиваційний компонент).

Діаграма 3.5. Порівняльна діаграма результатів ЕГ під час констатувального та контрольного етапів експерименту (діяльнісний компонент)

Аналіз результатів експерименту підтвердив, що учні, які займалися за запропонованою системою роботи показали значне покращення вихідних показників рівнів розвитку умінь складати загадки. Це дає змогу говорити нам, що використана система роботи може бути впроваджена в практику вчителями початкових класів.

Висновки до розділу 3

Проаналізувавши наше дослідження, можна зробити висновок, що засоби навчальної діяльності, а саме підготовчі вправи, мають ефективний вплив на розвиток розумового виховання молодших школярів, через використання загадок. Також запропонована система роботи має своє місце у подальшому застосуванні в освітньому процесі, про що свідчать отримані нами дані під час педагогічного експерименту.

Дослідження проводилося на базі 4-Б класу і проходило в три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Констатувальний експеримент передбачав виявлення вихідних показників сформованості розумового розвитку молодших школярів через використання загадок. З метою визначення рівня сформованості розумового розвитку молодших школярів, через використання загадок в учнів 4-Б класу, нами було розроблено систему вправ, у відповідності з наступними компонентами: когнітивним, мотиваційним та поведінковим. Виходячи з отриманих даних було виділено контрольну та експериментальну групи, щоб порівняти отримані результати та для проведення формувального експерименту.

У ході формувального експерименту нами було впроваджено запропоновану вище систему роботи з формування умінь складання загадок в експериментальній групі. Вона була поділена на декілька етапів і її метою було розвинути в учнів потрібні знання, уміння та навички, вплинути на розвиток розумового виховання школярів через використання загадки, за допомогою підготовчих вправ. Кожен з етапів формування умінь складати загадки для досягнення остаточного результату був детально охарактеризований та мав свої особливості, кожна з яких була важливою та створювала цілісну картину досягнення кінцевого результату.

В ході завершального етапу дослідницької роботи нами було проведено контрольний експеримент для виявлення змін у рівні розвитку розумового виховання через використання загадок, які працювали за традиційною програмою (контрольна група) та учнів, що займалися за запропонованою нами системою роботи (експериментальна група).

Результати контрольного зрізу КГ виглядають так 40 % учнів мають високий рівень розвитку розумового виховання через використання загадок та їх складання, 40 % учнів – середній рівень та 20 % учнів – початковий рівень. Продіагностувавши результати експериментальної групи ми отримали такі показники: 55 % учнів мають високий рівень розвитку умінь складати загадки, 34 % учнів – середній рівень та 11 % учнів – початковий рівень. Таким чином, результати контрольного зрізу показали покращення результатів ЕГ, а саме збільшення кількості учнів високого рівня з 4 до 5 учнів, які перейшли з середнього рівня, що відповідно у відсотковому співвідношенні становить 40 % та 55 %. Змінилися також показники кількості учнів середнього рівня з 4 до 3, що відповідно становить 40 % та 34 %. Значні покращення можна спостерігати також на початковому рівні. У експериментальній групі кількість учнів, що мали початковий рівень зменшилася, це доводять такі показники: 20 % учнів мали початковий рівень у контрольній групі та 12 % учнів – у експериментальній.

Отриманий результат свідчить про те, що запропонована нами система роботи з формування умінь складати загадки із застосуванням підготовчих вправ є досить ефективною для впровадження в практичну діяльність.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження було проаналізовано суть та завдання розумового виховання молодших школярів в умовах Нової української школи. Так, сучасна система освіти потребує введення реформ, що зумовлює необхідність впровадження оновленого та якісного змісту освіти та безперервного навчання та розвитку особистості учня. Метою Нової української школи є приділяти особливу увагу розумовому вихованню учнів. Адже, всі особливості, якими володіє поняття «розумове виховання» є невід'ємною частиною в розвитку дитини, здатності проявляти гнучкості у мисленні, володіти потрібними знаннями, вміннями та навичками. Створений новий освітній простір повинен мати і новий зміст освіти; нові техніки, методи, прийоми навчання та виховання; сприяти інтелектуальному розвитку учнів, щоб учень в подальшому мав здатність до творчого та креативного мислення.

Нами було досліджено проблему розумового виховання підростаючих поколінь в історії педагогічної думки і виявлено місце народних засобів у її вирішенні. Так, було виявлено, що проблема розумового виховання була проблемою педагогіки на всіх етапах її становлення як науки. Цю проблему досліджували такі вчені, як: А. Артеменко, П. Блонський, П. Гальперін, Н. Гордій, Г. Костюк, А. Макаренко та інші. Важливого значення проблемі розумового виховання приділяв В. Сухомлинський та К. Ушинський. Тому, коротко узагальнюючи, можна сказати, що завданням кожного педагога, який займався вивченням проблеми розумового виховання було знайти засоби, які сприятимуть успішному його розвитку. Такими народними засобами є казки, прислів'я, приказки, скоромовки та інші. Серед них є і загадки. Вони відіграють важливу роль у вирішенні проблеми розумового виховання, адже містять мудрість, повчання, через алегоричний зміст описані предмети та явища і тому

подібне. Тому всі ці засоби мають важливе місце у вирішенні проблеми розумового виховання учнів молодшого шкільного віку.

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано методичні аспекти використання загадок як засобу розумового виховання молодших школярів. Так, окремих уроків для опрацювання загадок, прислів'їв, приказок та скоромовок у методиці навчання немає. Проте, незважаючи на це, вони є важливими елементами будь-якого уроку і в роботі з молодшими школярами, тому вони вводяться як додатковий навчальний матеріал в структуру уроку. Всі вони сприяють урізноманітненню та цікавому доповненню навчального процесу, виконують роль навчальних ігор. А також їх доцільно використовувати як дидактичний матеріал на уроках літературного читання (вдосконалення техніки та швидкості читання, літературна вимова), це чудовий засіб не лише для розвитку мислення в учнів, але і мовлення. Перш, ніж працювати з загадкою, учні мають познайомитися з нею. Ще в дошкільному віці діти ознайомлюються із загадками. Їх загадують дітям всіх вікових груп (4-6 років). Вони використовуються як в повсякденному житті, так і на заняттях. Кожна загадка повинна містити виховну цінність та має відповідати віковим та індивідуальним особливостям дітей, бути доступною. Так, загадки про один і той самий предмет у молодшому та старшому дошкільному віці повинні бути різними за змістом. Потім, коли учні вже знайомі із загадкою, їх варто навчити способам доведення правильності відгадки. Також методика передбачає дотримання правил відгадування загадок та обов'язкове залучення учнів до складання власних.

Для реалізації третього завдання нами було виявлено критерії, рівні та показники вміння молодших школярів складати загадки. Так, у ході педагогічного експерименту було виділено три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Кожен із виділених етапів складався із таких компонентів: когнітивний, мотиваційний та діяльнісний. Також

було виділено рівні за якими було оцінено учнів: високий, середній та початковий.

Для реалізації четвертого завдання нами було розроблено систему роботи вчителя початкових класів з формування уміння складати загадки у молодших школярів та перевірено її ефективність щодо розумового розвитку. Система роботи вчителя передбачала навчити дитину складати власні загадки. Звісно такого результату не можливо досягнути одразу, тому робота вчителя була поділена на декілька етапів: виявлення в учнів ставлення до загадок як жанру усної народної творчості; з'ясувати в учнів, що вони знають про загадку і чи взагалі знайомі з нею, відгадування загадок з їх поступовим ускладненням, використання підготовчих вправ для навчання учнів складати загадки і кінцевим результатом всіх цих етапів є складена дитиною власна загадка.

Нами було підготовлено методичні поради вчителю початкової школи, щодо ефективного використання загадок у розумовому вихованні учнів. Однією із методичних порад є саме дотримання вчителем правил відгадування загадок. Також, вчителю варто планувати уроки з використанням загадок так, щоб вони мали свою доцільність, призначення. Щоб дійсно відображалася ефективність загадок у розвитку розумового виховання учнів, вчителю варто продумати, на якому етапі уроку варто застосовувати загадку, який характер вона несе. Ефективність використання загадки буде проявлятися в тому, яке призначення загадки, її доцільність та характер запропонованої загадки.

Отже, запропонована система роботи з навчання учнів складати загадки підтвердила свою ефективність. Результати дослідження показали, що на констатувальному етапі експерименту (КГ) високого рівня досягли 30 % учнів, середнього рівня 50 % учнів та початкового – 20 % (когнітивний та мотиваційний компоненти); діяльнісний компонент показав такі

результати дослідження: високий рівень - 30 % учнів, середній рівень – 30 % учнів та початковий рівень – 40 % учнів.

Експериментальна група (ЕГ) на констатувальному рівні досягла таких результатів: високий рівень – 44 % учнів, середній рівень – 44 % учнів та початковий рівень – 12 % учнів (когнітивний та мотиваційний компоненти); діяльнісний компонент показав такі результати дослідження: високий рівень - 30 % учнів, середній рівень – 30 % учнів та початковий рівень – 40 % учнів; діяльнісний компонент показав такі результати дослідження: високий рівень - 44 % учнів, середній рівень – 22 % учнів та початковий рівень – 34 % учнів.

Результати дослідження на контрольному етапі експерименту (КГ) показали такі результати: високий рівень – 40 %, середній рівень – 40 % та 20 % - початковий рівень (когнітивний компонент); мотиваційний компонент показав такі результати дослідження: високий рівень – 30 %, середній рівень – 50 % та початковий рівень – 20 %; діяльнісний компонент показав такі результати дослідження: високий рівень – 30 % учнів, середній рівень – 30 % учнів та початковий рівень – 40 %.

Експериментальна група (ЕГ) на контрольному етапі досягла таких результатів: високий рівень – 55 %, середній рівень – 34 % та початковий рівень – 11 % (когнітивний та мотиваційний компоненти); діяльнісний компонент контрольного етапу показав такі результати: високий рівень – 34 %, середній рівень – 44 % та початковий рівень – 22 %.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азевич О. В. Використання загадок на уроках української мови у початкових класах. Загадка – малий жанр фольклору. / О. В. Азевич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://naurok.com.ua/vikoristannya-zagadok-na-urokah-ukra-nsko-movi-u-pochatkovih-klasih-pochatkovih-klasih-175509.html>
2. Баранюк І. Г. Василь Сухомлинський про вплив природи на розумове виховання дитини / І. Г. Баранюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2
3. Басюк Н. Українська народна казка у вихованні моральних почуттів молодших школярів / Н. Басюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті:
http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/visnyk/22/24_basiuk.pdf
4. Безпарточна В. Роль казки в житті дитини. Психолог. 2010. № 44. С. 24-26
5. Березовський І. Загадано-відгадай! / І. Березовський. – К.: Дніпро, 1987. – С. 5-15.
6. Бреусенко-Кузнецов О. Виховний вплив чарівної казки. Психолог. 2006. № 4. С. 14-18.
7. Вінічук Наталія. Загадка як засіб розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку / Наталія Вінічук // Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства: збірн. наук. праць / за ред. доц. В. В. Павленко. – Житомир: ФО-П Левковець Н. М., 2018. – С. 16-24.
8. Волкова Н. П. Педагогіка – К.: Вид. центр «Академія», 2001. – 576 с.
9. Волкова О. М., Гурин А. Ю. Метафорична база українських народних загадок / О. М. Волкова, А. Ю. Гурин – Філологічні трактати. Том 2, № 2. 2010. С. 13-17 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/4249/1/10vomunz.pdf>

10. Гайдаржийська Л. П. Розумовий розвиток як одна з проблем підготовки дітей до школи / Л. П. Гайдаржийська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_49/15.pdf.
11. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу. Навчально-методичний посібник. / Т. Гільберг, С. Тарнавська, Н. Павич. // Генеза, - 256 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.geneza.ua/sites/default/files/product-images/Metodyky/Gilberg_Ya_doslid_svit_Metodyka_1.2kl.pdf
12. Данілова Наталія. Казка як засіб розумового виховання у спадщині Василя Сухомлинського / Наталія Данілова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cusu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/vyvchennya-i-vprovadzhennya-v-navchalno-vykhovnyu-protses-serednoyi-ta-vyshchoyi-shkoly-pedahohichnykh-idey-vasylya-sukhomlynskoho-2018-rik/sektsiia-4-vyrishennia-zavdan-riznykh-skladnykiv-vykhovannia-u-spadshchyni-v-o-sukhomlynskoho/8326-kazka-yak-zasib-rozumovoho-vykhovannya-u-spadshchyni-vasylya-sukhomlynskoho>
13. Дмитрієва Світлана. Методика складання загадок. Загадки за ознаками. URL: <http://svitlana-dmytrieva.kr.sch.in.ua/Files/downloadcenter/Методика%20складання%20загадок.docx>
14. Довженюк Г. В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри) / Г. В. Довженюк. – К.: Наук. думка, 1981. – 172 с.
15. Дружина Т. А. Історія дослідження загадок у різносистемних мовах / Т. А. Дружина // Дискурс у міжкультурній комунікації [Електронний

- ресурс]. – Одеса, 2014. – Режим доступу:
<http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/1782/1/%D0%A3%D0%94%D0%9A%2037.pdf>
16. Друзь З. В. Формування творчої особистості учня в позаурочний час: [монографічний посібник]: у 3-х кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: психологія творчості та виховні технології / З. В. Друзь, Н. І. Білоконна, З. М. Мірошник. – Кривий Ріг: КДПУ, 2009. – 471 с.
 17. Заліток Л. М. В. О. Сухомлинський про роль казки у вихованні та навчанні дітей з особливими потребами / Л. М. Заліток. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <https://ap.uu.edu.ua/article/79>
 18. Засоби народної педагогіки. Загадки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8985244/page:3/>
 19. Іванишин Б. Надія. Державність. Націоналізм. – Дрогобич, 1992.
 20. Каліш В. А. Загадка як засіб мовно-мовленнєвого розвитку молодших школярів / В. А. Каліш, В. О. Собко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – Вип. 27 / Редкол.: М. І. Сметанський та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. – С. 166-170
 21. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2008. – 302 с.
 22. Козакова Н. Б. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів / Н. Б. Козакова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31210/
 23. Компетентності НУШ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://jds.multycourse.com.ua/ua/page/21/113>
 24. Котельчук О. В., Онищенко Г. А. Загадки як твір мовно-літературного жанру. 2017. URL:

- <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/151016/189-193.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
25. Майборода В., Друзь З. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів // Початкова школа. – 2000. - №4. – С. 7-10.
 26. Максимюк С. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005 – 667 с.
 27. Нор К. Ф. В. О. Сухомлинський про розумовий розвиток учнів молодшого шкільного віку / К. Ф. Нор // Рідна школа. – 2009. - №5. – С. 9-12.
 28. Оксамитний Ю. В., Третьяков Д. В. Розумове виховання. Дослідження сутності розумового виховання. Презентація [Електронний ресурс]. – Режим доступу до презентації: <https://ppt-online.org/82611> (сл. 4,5)
 29. Поділько С. О. Загадки для учнів початкових класів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/zagadki-dla-ucniv-pocatkovih-klasiv-406699.html>
 30. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. [б-ка з освітньої політики]; за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 16-25.
 31. Попович А. М. Загадка як засіб мовленнєвого розвитку молодших школярів у період навчання грамоти / А.М. Попович, О. М. Хома // Нова українська школа: стратегія розвитку особистості: збірник тез доповідей II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (15 лютого 2021 р., Мукачево) / за заг. ред. Г. В. Товканець. – Мукачево, 2021. – С. 109-111.
 32. Портянко В. П. Загадки як засіб розумового виховання молодших школярів з особливими освітніми потребами / В. П. Портянко // Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнародного Конгресу (м. Одеса, 18-21 травня 2017 р.) Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.

- Д. Ушинського. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 194-195.
33. Психолого-педагогічні основи використання загадок у розумовому вихованні молодших школярів / Науковий простір студента: пошуки і знахідки: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції 929 березня 2017 р.) / Упоряд. Коханко О. Г. // За заг. ред. акад. Бондаря В. І. та проф. Матвієнко О. В. – Івано-Франківськ, НАІР. – 276 с.
34. Размолодчикова І. В. Методичні аспекти використання загадок у навчально-виховному процесі молодших школярів. 2014. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268531162.pdf>
35. «Серце віддаю дітям» - книга творчості та безцінних педагогічних ідей педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського. URL: https://pidru4niki.com/81772/pedagogika/sertse_viddayu_dityam_kniga_tvorchosti_beztsinnih_pedagogichnih_idey_pedagoga-gumanista_suhomlinskogo
36. Сікач А. В. Проектування уроку у початковій школі на засадах компетентнісного підходу / А. В. Сікач. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/embed/01005zn9-6a68.doc.html>
37. Словник-довідник літературознавчих термінів / Упор. : О. В. Бобир, В. Й. Буденний, О. Б. Мамчич, Н. П. Нікітіна; за ред. О. В. Бобиря. Чернівці: ФОП Лозовий В. М., 2016. – 132 с.
38. Строкань Н. О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів / Н. О. Строкань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/nacionalno-patriotichne-vihovannya-molodshih-shkolyariv-57372.html>
39. Сухомлинський В. О. Кімната казки / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. Т. 3 / [редкол.: О. Г. Дзевєрін, М. М. Грищенко, С. П.

- Затолока та ін.]; текст, приміт і предм. покажч. О. Г. Дзевєрін. – К.: Рад. шк., 1977. – с. 176-177
40. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т.1. – К.: Рад. шк., 1977. – с. 55-209.
41. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – С. 280-289.
42. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К.:, 1997. – Т.5. – с. 535-549.
43. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – Т.2. – К., 1976. – с. 149-200.
44. Теорія Ж. Піаже про інтелектуальний розвиток дитини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alexus.com.ua/teoriya-zh-piazhe-pro-intelektualnij-rozvitok-ditini/>
45. Теорія і практика підготовки сучасного фахівця: науково-методичний збірник.: науково-методичний збірник / відпов. ред. і упор. О. М. Кочерга. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – Випуск 2 (9). – 250 с.
46. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас / Савченко О. Я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до освітньої програми: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
47. Українська мова та читання: підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти. У 2 ч. Ч. 1 / Н. Кравцова, О. Придаток, В. Романова. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. – 144 с.
48. Українська мова та читання: підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти. У 2 ч. Ч. 2 / А. Савчук. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. – 160 с.

49. Українська освіта. Чому Марія Монтессорі? / Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б. Д. Грінченка; [упоряд. і літ. ред. Н. Б. Марченко]; за заг. ред. Б. М. Жебровського. – К., 2003. – 132 с.
50. Українські прислів'я, приказки та загадки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <https://studfile.net/preview/5537864/page:33/>
51. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання / Упорядник О. Т. Губко. – К.: Радянська школа, 1974. – 149 с.
52. Ушинський К. Д. Рідне слово // Вибрані педагогічні твори: В 2 Т. – К.: Рад. шк., 1983 – Т.1. – с. 121-133.
53. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський. – К.: Рад. школа, 1967. – 246 с.
54. Фефілова Т. В., Колесникова І. В. Використання жанрів усної народної творчості на уроках математики в початкових класах / Т. В. Фефілова, І. В. Колесникова. The 5th International scientific and practical conference «Science and education: problems, prospects and innovations» (February 4-6, 2021) CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2021. 1073 p.
[Електронний ресурс] – Режим доступу до статті:
https://www.researchgate.net/publication/355444685_Small_private_online_courses_SPOC_as_a_new_approach_to_higher_education
55. Філь Г., Пархоменко Ю. Використання загадок на уроках української мови як засобу розумового виховання молодших школярів / Галина Філь, Юлія Пархоменко // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Тези III-ї міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – С. 280-281.
56. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с. (Альма матер).
57. Франко І. Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних // Франко І. Твори: У 50 т. – Т. 26. – С. 332-346.

58. Цимбал-Слатвінська С. В. Розумове виховання: історичний контекст. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О. О. 2011. Вип. 39. Частина перша. С. 231-238. URL:
http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/39_1/visnuk_31.pdf
59. Цікаві загадки для малюків та дітей молодшого шкільного віку / Наталія М. URL: <https://buki.com.ua/news/cikavi-zagadki-dlya-malyukiv-ta-ditei-molodsogo-skilnogo-viku/>
60. Шабат Г. М. Методичні рекомендації «Використання елементів народознавства на уроках у початкових класах» / Г. М. Шабат [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-vikoristannya-elementiv-narodoznavstva-na-urokah-u-pochatkovih-klasah-16451.html>
61. Шляхи і засоби розумового виховання в українській етнопедагогіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mylektsii.ru/7-109759.html>
62. Юрченко Л. Г. Формування освітніх компетентностей / Л. Г. Юрченко. – [Електронний ресурс]. - . Режим доступу:
http://chutosvita.at.ua/publ/1/formuvannja_osvitnikh_kompetentnostej/1-1-0-18
63. Як навчити учнів створювати загадки? На Урок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/yak-navchiti-uchniv-stvoryuvati-zagadki>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Тест А «Виявлення в учнів умінь відгадувати загадки» (Авторська розробка)

Прізвище, ім'я учня _____	
Тестування 1	
Відгадайте загадки, обравши лише ОДИН правильний варіант відповіді.	
1) По кімнаті він літає, Мудрих слів багато знає Відчиняє самотужки Вправно клітку цей папужка.	А) котик Б) песик В) папужка
2) Цілий день пірнають дивно, Черв'ячків жують поживних Кольорові мають свитки Із луски блискучі	А) рибки Б) жабки В) черепахи
3) Свою ніжну павутину він сплітає безупинно, Вісім лапок у комашки День і ніч працюють важко, Бо для мушок гамачок Виплітає ... [29].	А) муха Б) павучок В) мурашка
Відгадайте загадку, намалювавши правильну відповідь праворуч.	
1) У двох матерів по п'ять синів, одне ім'я всім.	
2) Завжди в роті, а не проковтнеш.	
3) Тиснеш кнопки – і за мить. З другом можеш говорить. [29].	

Прізвище, ім'я учня _____	
Тестування 2	
<i>Відгадайте загадки, обравши лише ОДИН правильний варіант відповіді.</i>	
1) Він жувати не вміє, проте все собою пожирає.	А) вогонь Б) вода В) повітря
2) Всюди ходить за мною. Куди я, туди й вона.	А) вітер Б) тінь В) небо
3) Він маленький, сіренький і дуже схожий на слона [59].	А) мишеня Б) слоненя В) пташеня
<i>Відгадайте загадку, намалювавши правильну відповідь у правій колонці.</i>	
4) Розцвіла в саду у нас Дивна квіточка якась. Я понюхати хотіла. Вона пурх! – і полетіла.	
5) Ой! Маленький вертоліт Вирушив у свій політ! Він прозорі крила має, Понад річкою кружляє. Довге тіло, довгі лапки, В окулярах пані...	
6) Два братики через дорогу живуть, одне одного не бачать [29].	

Оцінювання результатів тестування А

Високий рівень (5-6 балів), Середній рівень (3-4 бали),

Початковий рівень (0-2 бали)

Тест Б «Виявлення в учнів умінь відгадувати загадки»

(Авторська розробка)

Прізвище, ім'я учня
Тестування
<p>1. Загадка – це...</p> <p>А) жанр усної народної творчості, дотепне запитання, яке може зустрічатися у віршованій формі, і потрібно дати на нього відповідь. Б) вірш, у якому щось розповідається.</p> <p>2. З скількох частин складаються загадки?</p> <p>А) з двох Б) з трьох</p> <p>3. Загадка має такі частини</p> <p>А) сама загадка і відгадка Б) тільки загадка</p> <p>4. Спробуйте відгадати загадку.</p> <p>Котиться клубочок Зовсім без ниточок Замість ниточок – Триста колючок. _____</p> <p>5. Загадка обов'язково повинна мати.</p> <p>А) відгадку Б) віршовану форму</p> <p>6. Прочитай загадку і напиши до якого виду вона належить.</p> <p>Квітка ця на сонце схожа, На олію вона гожа, Жовті пелюсточки має, Їх до сонця повертає. _____</p>

Оцінювання результатів тестування Б

1. Високий рівень (5-6 балів)
2. Середній рівень (3-4 балів)
3. Початковий рівень (0-2 балів)

Анкета «Виявлення в учнів ставлення до загадки»

(Авторська розробка)

1. Чи любите ви цікаві запитання?
2. Чи любите ви загадки?
3. Вам цікаві уроки, на яких ви розгадуєте загадки?
4. Що цікавіше – просто почути тему уроку, чи самому відгадати її?
5. Чи хотіли б ви, щоб загадки були присутні на кожному уроці?

Так	Ні	Частково	Ніколи

Так – 3 бали

Ні – 2 бали

Частково – 1 бал

Ніколи – 0 балів

Оцінювання результатів анкетування

12-15 балів – учень дуже добре ставиться до загадок, йому цікаво відгадувати та розв'язувати їх.

7-11 балів - учень позитивно ставиться до загадок, іноді цікаво відгадувати та розв'язувати їх.

0-6 балів – учень негативно ставиться до загадок, йому не цікаво відгадувати та розв'язувати їх.

Підготовчі вправи «Загадки за ознаками» (автор: Світлана Дмитрієва)**1. Гра «Аукціон»**

Правила гри: назвати предмет, придумати до нього ознаки, не повторюватися.

2. Гра «Ланцюжок»

Правила: учитель називає предмет, учень говорить ознаку, вчитель називає інший предмет, у якого є ця ознака.

Наприклад: хмаринка – біла; вата – м'яка, трава – гладенька, папір – легкий, задача – цікава, подорож – довга.

Алгоритм складання загадок за ознаками

- Обрати об'єкт
- Заповнити ліву частину таблиці
- Заповнити праву частину таблиці
- Вставити слова-зв'язки «але не», «як»
- Прочитати загадку

Наприклад, крокодил

Таблиця №1 [13]

Який?	Слова-зв'язки	Що таке саме?
Зелений	...як...	Жаба
Зубастий	...але не...	Вовк
Довгий	...а не...	Змія

Робота в групах

Кожна група отримує порожню таблицю і назву об'єкта для складання загадки. Наприклад, велосипед, блискавка, вечір, зуб, муха, млинці, вовк, веселка, ручка, клоун.

Підсумки можна провести у вигляді гри «Поясни-но». Учитель читає загадку по одному рядку. Виграє група, яка відгадає загадку після найменшої кількості пояснень. Оцінюється правильність та оригінальність загадки, рими.

Підготовчі вправи “Загадки за діями” (автор: Світлана Дмитрієва)

1. Гра «Хто? Що робить?»

Правила гри: учитель називає об'єкт, діти – дію цього предмета.

2. Гра «Театр»

Правила гри:

- 1) Учитель називає дію, діти показують її;
- 2) Учень виходить з класу; діти придумують і виконують якусь дію; потрібно назвати цю дію;
- 3) Група дітей виходить з класу, загадує якийсь предмет, показує дії з цим предметом, потрібно розгадати предмет;

Алгоритм складання загадок за діями

- Обрати об'єкт
- Придумати, які дії він виконує
- Придумати, які ще об'єкти виконують ці ж дії
- Вставити слова зв'язки «але не», «як»

Прочитати загадку. Н-д: крокодил [13].

Що робить?	Слова-зв'язки	Який об'єкт робить так само?
Плаває	...як...	Риба
Кусається	...але не...	Собака
Повзає	...а не...	Черепашка

Підготовчі вправи “Асоціативні загадки” (автор: Світлана Дмитрієва)

1. Гра « На що схоже? »

Правила гри: Вчитель називає предмет, діти говорять, на що він схожий.

2. Вправа «Опиши предмет»

На допомогу можна взяти таблицю ТРВЗ (Основні властивості):

За кольором, формою, розміром, звуком, запахом, смаком, дотиком, матеріалом, станом.

3. Гра «Чарівник»

Діти перетворюють заданий предмет на подібний за певними ознаками.

Алгоритм складання асоціативних загадок

- Обрати об'єкт
- Заповнити ліву частину таблиці (3-4 порівняння)
- Заповнити праву частину таблиці
- Вставити слова зв'язки «але не», «як»

Прочитати загадку. Наприклад: гребінець.

На що схоже?	Слова-зв'язки	Чим відрізняється?
Паркан	Як..., але...	Не перелізти
Пилка		Не пилить
Трава		Не росте

Дзига

На що схоже?	Слова-зв'язки	Чим відрізняється?
Балерина	Як..., але...	Нежива
Парасолька		Від дощу не прикриє
Гриб		Неїстівний

Кулька для настільного тенісу

На що схоже?	Слова-зв'язки	Чим відрізняється?
Перлина	Як..., але...	Дешева
Бісер		Не крупний
Яйце		Не б'ється

Зведені результати констатувального експерименту

(Контрольна група)

№	Список учнів	Завдання			Рівень виконання	Результат
		Когнітивний компонент	Мотиваційний компонент	Діяльнісний компонент		
1.	Бугера Крістіна	8	10	4	Середній	22
2.	Бут Богдана	7	11	4	Середній	22
3.	Виноградчий Євгеній	8	9	3	Середній	20
4.	Власова Варвара	11	13	5	Високий	29
5.	Гоголь Андрій	9	9	4	Середній	22
6.	Євтушенко Михайло	4	4	2	Початковий	10
7.	Заречнов Єгор	12	14	5	Високий	31
8.	Каленюк Златослава	6	8	3	Середній	17
9.	Карпенко Євген	3	2	2	Початковий	7
10.	Козюкевич Ілля	11	15	5	Високий	31

Зведені результати констатувального експерименту

(Експериментальна група)

№	Список учнів	Завдання			Рівень виконання	Результат
		Когнітивний компонент	Мотиваційний компонент	Діяльнісний компонент		
1.	Комарова Марія	9	11	4	Середній	24
2.	Мозговий Матвій	10	14	5	Високий	29
3.	Орел Віталіна	11	15	5	Високий	31
4.	Петенко Андрій	11	13	5	Високий	29
5.	Попенко Іван	7	8	3	Середній	18
6.	Сипко Денис	8	9	3	Середній	20
7.	Фендріков Андрій	12	15	5	Високий	32
8.	Цегельник Андрій	4	5	2	Початковий	11
9.	Цьовка Олег	9	10	4	Середній	23

Плани-конспекти уроків з використанням загадок

Конспект уроку з української мови

Тема: Розрізнення і правильне написання префіксів пре-, при-

Мета: пригадати та закріпити знання про написання префіксів пре- і при-; удосконалювати навички грамотного письма; розвивати усне та писемне мовлення, мислення, творчі здібності учнів; збагачувати словниковий запас учнів; пригадати правила оформлення речень; формувати компетентність спілкуватися рідною мовою; виховувати уважність, старанність та інтерес до навчання.

Тип уроку: закріплення набутих знань, умінь та навичок.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

Доброго дня, діти. Звати мене Вікторія Миколаївна. Сьогоднішній урок української мови проведу у Вас я, тому бажаю вам бути спритними, активними, розумними, кмітливими та творчими.

II. Актуалізація опорних знань

- Пригадайте правило правопису апострофа.

Після префікса з кінцевим **твердим приголосним** звуком перед **я, ю, є, ї**, які позначають два звуки, ставимо **апостроф**.

- 1) Словникова робота. Поясни, чому пишеться апостроф у поданих словах.

В'їхати, приїхати, підїхати, зїхати, заїхати, поїхати, наїхати, роз'яснити, з'юрбитися, об'єднувати.

2) Утворіть та запишіть слова з апострофом після префікса.

III. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Сьогодні на уроці ми пригадаємо з вами правопис префіксів пре-, при- та як їх розрізняти.

IV. Сприймання і усвідомлення навчального матеріалу.

Робота з підручником (с.29-30). Вправа 83 с. 29 (письмово) [47]

1. Прочитай та спиши слова. Познач у них префікс. Чітко чи нечітко вимовляються звуки, що їх позначають виділені букви? Чому?

Превисокий, премудрий, прибіг, прилетів

2. Як ти гадаєш, чому в одних словах ми пишемо префікс пре-, а в інших — префікс при-?

3. Досліди в яких словах треба писати префікс пре-, а в яких - при-.

Крок 1. Який префікс в утворених словах можна замінити словом дуже?

Крок 2. Випиши слова з цим префіксом. Познач його.

Крок 3. Зроби висновок. Порівняй його з правилом.

Префікс **пре-** пишуть у словах у тому разі, коли його умовно можна замінити словом **дуже**: **пре**мудрий — **дуже** мудрий, **пре**високий — **дуже** високий.

Крок 4. У яких словах треба писати префікс при -?

Префікс **при-** пишуть переважно в **дієсловах**, що означають наближення, приєднання, частковість дії тощо, та в похідних від них словах: *прибігти, пришвидшити, приборкати, прибудувати, приборканий*.

Показ відеоматеріалу з теми: «Правопис префіксів пре-, при-».

Фізкультхвилинка

1) Вставте пропущені букви в подані слова. Поясни правопис пре-, при- в поданих словах.

Пр..літ, пр..красний, пр..сильний, пр..йти, пр..боркати, пр..розумний.

2) - Чи знаєте Ви, що таке загадка?

- З яких частин вона складається?

- Спробуйте відгадати такі загадки.

Завдання 1. При)йшла (до)нас бабуся У білому кожусі. Поля (при)чепурила — Пухнастим снігом (в)крила. (В)гадайте, хто вона, Бабуся чепурна? (Зима).

- Спишіть загадку, виділіть префікси при-

Завдання 2. Відгадайте загадки, у яких відгадки – це одне слово.

1) Лягти на хвилину. (Прилягти).

2) Дуже великий. (Превеликий).

3) Дуже мудра людина. (Премудра)

4) Те, чим приманюють тварин, птахів, риб. (Приманка).

- Запишіть відгадки до загадок. Виділіть в них префікс пре- або при-.

А зараз я Вам пропоную трохи відпочити і виконати такі цікаві завдання (Тестування «Виявлення в учнів знань про загадку»).

Прізвище, ім'я учня
Тестування
<p>1. Загадка – це...</p> <p>А) жанр усної народної творчості, дотепне запитання, яке може зустрічатися у віршованій формі, і потрібно дати на нього відповідь. Б) вірш, у якому щось розповідається.</p> <p>2. З скількох частин складаються загадки?</p> <p>А) з двох Б) з трьох</p> <p>3. Загадка має такі частини</p> <p>А) сама загадка і відгадка Б) тільки загадка</p> <p>4. Спробуйте відгадати загадку.</p> <p>Котиться клубочок Зовсім без ниточок Замість ниточок – Триста колючок. _____</p> <p>5. Загадка обов'язково повинна мати.</p> <p>А) відгадку Б) віршовану форму</p> <p>6. Прочитай загадку і напиши до якого виду вона належить.</p> <p>Квітка ця на сонце схожа, На олію вона гожа, Жовті пелюсточки має, Їх до сонця повертає. _____</p>

Вправа 84 с. 29 (письмово).

Прочитай, Утвори слова та словосполучення за зразком. Запиши.

Зразок. Дуже чудовий — пречудовий.

Вправа 85 с. 30 (письмово)

85. 1. Прочитай. Що тебе найбільше вразило в цьому тексті?

Пр(е/и)багато загадок про себе пр(е/и)-ховують змії.

Наприклад, у них немає вух. Однак вони пр(е/и)чудово чують. Носа в них теж немає. Проте вони пр(е/и)чітко уміють уловлювати запахи. Очі змій пр(е/и)криті цілком прозорими повіками. Вони пр(е/и)кріплені до краю очниці, як скельце до ду(ш/ж)ки окулярів!

А скільки ще невідомих зміїних таємниць чекають на відкри(т/тт)я!

- 2.** Виконай завдання на вибір.
- Спиши текст, розкриваючи дужки і користуючись за потреби словником.
 - Склади і запиши короткий текст про улюблену тварину, уживаючи якомога більше слів із префіксом *пре-*.

V. Закріплення знань, умінь і навичок на практиці

86. 1. Прочитайте сполучення слів. Замініть їх одним словом із префіксом *при-* або *пре-*.

Дуже мудро; дуже щиро; поява птахів навесні; дуже мило; дуже хитро; посадка літака; той, що розташований біля моря; та, що розміщена біля будинку; незначний мороз; одержання або купівля чогось; синонім до слова *прибуття*; дуже чудово.

2. Запишіть за зразком. **Зразок.** Премодро.

- Пригадайте, коли ми пишемо префікс *пре-*? А коли префікс *при-*?

- Наведіть власні приклади слів з префіксом *пре-*, *при-*

VI. Підведення підсумків уроку. Рефлексія

- Що ми робили сьогодні на уроці?

- Як розрізнити префікси *пре-* та *при-*?

- Пригадай правила правопису префіксів *пре-* та *при-*?

VII. Домашнє завдання. Вправа 87 с. 30

Конспект уроку з української мови

Тема: Роль суфікса.

Мета: поглибити знання про будову слова; донести важливість та роль суфіксів в утворенні нових слів; формувати вміння використовувати суфікси для утворення нових слів; розвивати зв'язне мовлення та образне мислення; виховувати інтерес до навчання та прагнення до отримання нових знань.

Тип уроку: закріплення набутих знань, умінь та навичок.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Актуалізація опорних знань

- Пригадайте, в яких словах ми пишемо префікс пре-.

Префікс **пре-** пишуть у словах у тому разі, коли його умовно можна замінити словом **дуже**: **пре**мудрий — **дуже** мудрий, **пре**високий — **дуже** високий.

- Пригадайте, в яких словах ми пишемо префікс при-. [47]

Префікс **при-** пишуть переважно в **дісловах**, що означають наближення, приєднання, частковість дії тощо, та в похідних від них словах: **при**бігти, **при**швидшити, **при**боркати, **при**будувати, **при**борканий.

1) Словникова робота

Поясни, чому пишеться префікс пре- або при- у поданих словах.

Приїхати, прилетіти, превисокий, прегарний, премудрий, превеликий, приборкати, пришвидшити, приєднати.

2) Запишіть подані словосполучення одним словом.

Дуже великий, дуже милий, дуже хоробрий, дуже сміливий, дуже багатий, дуже солодкий, дуже добрий.

III. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Відгадайте загадку.

Хоч за коренем, позаду,
В мене теж значна посада!
Я без зайвої розмови
Здатний геть змінити слово! (Суфікс)

- Як ви думаєте, про що ми будемо говорити з вами на уроці?

Сьогодні на уроці ми попрацюємо з вами із суфіксами та визначимо їх роль в утворенні нових слів.

IV. Сприймання і усвідомлення навчального матеріалу.

Робота з підручником (с.31-32). Вправа 88 с. 31 (письмово)

Досліди роль суфікса.

Крок 1. Розглянь малюнки. Запиши в одну колонку назви більших предметів, у іншу – назви менших.

Крок 2. Розбери слова за будовою. Яка частина слова додала назвам предметів значення зменшеності, здрібнілості? Зроби висновок.

Відгадайте загадки.

1) Він рожевий і **маленький**,

Нам розпушує земельку,

Хоч безрукий і безногий.

В дощ вилазить на дорогу.

Дуже схожий на сучок

Цей маленький ... (черв'ячок).

2) Ця малесенька тваринка

На спині несе хатинку.

Як її торкаєшся –

В мущельці ховається

Цей маленький, добрий Павлик.

Хто це дітки? Звісно ... (равлик).

- Випишіть у загадках виділені слова та визначте у них суфікс.

А зараз я Вам пропоную виконати цікаві завдання, щоб дізнатися чи вмієте ви відгадувати загадки. (Тестування «Виявлення в учнів умінь відгадувати загадки»).

Прізвище, ім'я учня _____		Прізвище, ім'я учня _____	
Тестування 1		Тестування 2	
Відайте загадки, обравши лише ОДИН правильний варіант відповіді.		Відайте загадки, обравши лише ОДИН правильний варіант відповіді.	
1) По кімнаті він літає, Мудрих слів багато знає Відчиняє самотужки Вправо клітку цей папушка.	А) котик Б) песик В) папушка	1) Він жувати не вміє, проте все собою пожирає.	А) вогонь Б) вода В) повітря
2) Цілий день пірнають дивно, Черв'ячків жуєть поживних Кольорові мають свитки Із луски блискучі	А) рибки Б) жабки В) черепахи	2) Всюди ходить за мною. Куди я, туди й вона.	А) вітер Б) тінь В) небо
3) Свою ніжну павутину він сплітає безупинно, Всім лапок у комашки День і ніч працюють важко, Бо для мушок гамачок Виплітає ... [29].	А) муха Б) павучок В) мурашка	3) Він маленький, сіренький і дуже схожий на слона [59].	А) мишеня Б) слоненя В) пташеня
Відайте загадку, намалювавши правильну відповідь у правій колонці.		Відайте загадку, намалювавши правильну відповідь у правій колонці.	
1) У двох матерів по п'ять синів, одне ім'я всім.		4) Розцвіла в саду у нас Дивна квіточка якась. Я понохати хотіла. Вона пурх! – і полетіла.	
2) Завжди в роті, а не проковтнеш.		5) Ой! Маленький вертоліт Вирушив у свій політ! Він прозорі крила має, Понад річкою кружляє. Довге тіло, довгі лапки, В окулярах пані...	
3) Тиснеш кнопки – і за мить. З другом можеш говорити. [29].		6) Два братики через дорогу живуть, одне одного не бачать [29].	

Фізкультхвилинка

Вправа 89 с. 31 (письмово). Прочитайте слова. Виконайте завдання на вибір.

V. Закріплення знань, умінь і навичок на практиці

Вправа 90 с. 31 (письмово)

- Утвори назви менших предметів з поданих слів: ліс, лист, вовк.
- Наведи приклади слів із суфіксом –еньк-.
- Наведи приклади слів із суфіксом –ищ-.

VI. Підведення підсумків уроку. Рефлексія

- Що ми робили сьогодні на уроці?
- Яка роль суфіксів?
- Які суфікси надають словам відтінок збільшення? Які зменшення?

VII. Домашнє завдання

Вправа 91 с. 32

Конспект уроку з літературного читання

Тема: Наталя Гуркіна «Про Софію Київську». Створення фотоколажу «Видатні місця України».

Мета: вчити аналізувати прочитане; продовжувати ознайомлення учнів із історичними творами про Україну; навчати помічати незвичайне у звичайному; удосконалювати навички правильного виразного читання; розвивати зв'язне мовлення, уяву, фантазію учнів, збагачувати словниковий запас; розширювати світогляд учнів; виховувати любов до рідного слова.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

II. Перевірка домашнього завдання

«Мозковий штурм» Бліц-опитування

- Що таке переказ?
- Хто головні персонажі переказу «Казка про Благиню – кам'яну бабу»?
- Чому Перун не спопелив красуню?
- Як Благиня вирішила перевірити Полеля?
- Що зробив Попель? Чому?
- Чим закінчився переказ?

III. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

1. Фонетична розминка

Жук літає угорі. І дзижчить – жу-жу-жу.

Шелестить трава – ша-ша-ша.

Дзвіночок дзвеняє – дзвень-дзвень-дзвень.

Сьогодні на уроці ми познайомимося з Вами з новим переказом, який має назву «Про Софію Київську» Наталії Гуркіної.

IV. Сприймання і усвідомлення нового навчального матеріалу.

Софія Київська – одне з 100 чудес світу, яке охороняється ЮНЕСКО. Це найстаріша споруда Києва. У літописах закладини собору Софія Київська датуються 1017 або 1037 роком. Певно, що будівництво Софіївського собору велось в 20-30-і роки XI століття.

Показ відео «Софія Київська»

Фізкультхвилинка

Робота з підручником (с.37) [48]

1. Читання переказу «Про Софію Київську» вчителем.

2. Первинне усвідомлення змісту переказу

- Про якого видатного українця переказ?

- Що цікавого ви дізналися прослухавши переказ?

3. Читання переказу учнями.

4. Бесіда для перевірки сприймання учнями змісту переказу

- За що князя прозвали Мудрим?

- Яку святиню збудував Ярослав?

- Чи збереглася вона дотепер?

5. Продовження читання учнями тексту переказу.

Вправа «Дощик» (на кого потрапить краплинка, той і читає)

6. Словникова робота

Баня – купол

7. Робота з текстом

- Знайдіть і прочитайте у тексті опис храму.

- Знайдіть і прочитайте у тексті, що зібрав Ярослав Мудрий у стінах храму.

- Що означає назва храму. Підтвердіть словами з тексту.

7. Робота в парах. Створення буклету-презентації «Княжа Україна» з використанням сучасних гаджетів.

V. Закріплення вивченого навчального матеріалу.

1) Мозковий штурм

- Чому Ярослав Мудрий вирішив побудувати храм?
- Чим був прикрашений храм усередині?
- Чи збереглася ця святиня дотепер?

2) Проведіть дослідження.

Чи доводилося вам відвідувати пам'ятки архітектури? Які з них справили на вас найбільше враження? Поділіться своїми враженнями про побачене.

3) Робота в групах

Створення фотоколажу «Видатні місця України»

Проведення експерименту

Анкетування «Виявлення в учнів ставлення до загадок»

Анкета «Виявлення в учнів ставлення до загадки»

1. Чи любите ви цікаві запитання?
2. Чи любите ви загадки?
3. Вам цікаві уроки, на яких ви розгадуєте загадки?
4. Що цікавіше – просто почути тему уроку, чи самому відгадати її?
5. Чи хотіли б ви, щоб загадки були присутні на кожному уроці?

Так	Ні	Частково	Ніколи

Так – 3 бали

Ні – 2 бали

Частково – 1 бал

Ніколи – 0 балів

VI. Рефлексія

Вправа «Мікрофон»

Сьогодні я прочитав (ла) про...

Було цікаво дізнатися...

Було складно...

Я зрозумів (ла), що ...

Тепер я зможу...

Я навчився (лася) ...

VII. Домашнє завдання. С. 37

Конспект уроку з літературного читання

Тема: Інга Квітка «Звідки козаки брали сили захищати нашу неньку».

Прислів'я про козаків. Олег Шупляк «Іду на Ви!» Робота з медіа.

Створення плакатів.

Мета: продовжувати ознайомлення учнів із історичними творами про Україну; вчити аналізувати прочитане; удосконалювати навички правильного виразного читання; розвивати зв'язне мовлення, уяву, фантазію учнів, збагачувати словниковий запас, розширювати світогляд учнів; виховувати любов до рідного краю.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

II. Перевірка домашнього завдання

Опитування. Пригадування змісту вірша В. Верховець «Козацькі розваги»

- Що нового з вірша ви дізналися про козаків?

- Про які розваги козаків ти дізнався?

Результати дослідження. Учні діляться розповідями, які підготували вдома з таких тем (на вибір).

- Які страви полюбляли козаки?

- Де в Україні та світі встановлено пам'ятники козакам?

III. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

1) Відео «Фонетична розминка»

2) Відгадайте загадку.

Він могутній, наче дуб.

Дуже довгий носить чуб,

Серце він хоробре має,

Україну захищає. (Козак.)

- Як ви думаєте про кого ми будемо читати наступне оповідання?

Саме так, сьогодні на уроці ми продовжуємо з вами дізнаватися про козаків та прочитаємо оповідання Інги Квітки «Звідки козаки брали сили захищати нашу неньку?»

IV. Сприймання і усвідомлення нового навчального матеріалу.

Українські козаки – славетні лицарі, мужні воїни. Вони залишили вагомий слід в нашій історії, з ними пов'язано і багато цікавих легенд, переказів. Також козаки славилися своїми шароварами, вмінням вправно їздити на конях та співати козацьких пісень. Окрім зброї, сили і вміння гарно битися, козаки мали ще одну значну перевагу – кмітливість та хитрість. Практично завжди їм вдавалось непомітно підкрастися до ворога та застати його зненацька. Звичайно, це додавало шансів здобути перемогу.

Були серед козаків особливі хлопці, яких звали характерниками.

Вважалось, що походять вони від древніх язичницьких волхвів, які володіли таємними знаннями, вміли пророкувати майбутнє. Про

характерників казали, що їх «ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали» і що вони «могли відкривати без ключів замки, плавати на човнах по підлозі, як по морських хвилях, переходити через річку по сукняній повсті чи циновках з лози, брати в голі руки розпечені ядра, бачити за кілька верств довкола себе, перебувати на дні ріки, влазити і вилазити з туго зав'язаних і навіть зашитих мішків, «перекидатись» у котів, перетворювати людей у кущі, вершників – на птахів, залазити у звичайне відро і плисти в ньому під водою сотні, тисячі верств»...

Існував у запорожців цікавий звичай. Їхні курені були завжди відкриті. Мандрівник чи перехожий може зайти туди, погостювати, попоїсти і рушити далі в дорогу. І це навіть якщо господаря немає вдома. Однак існувало суворе правило, з куреня нічого не виносити, а інакше – покарання. А як хтось знайде якусь річ на Січі, прив'яже її до високого стовпа. Як за три дні власник не знайдеться, то і річ переходить у володіння того, хто її знайшов.

Фізкультхвилинка

Робота з підручником (с.40) [48]

1. Читання оповідання «Звідки козаки брали сили захищати нашу неньку?» вчителем.
2. Первинне усвідомлення змісту оповідання.
 - Про кого йдеться в тексті?
3. Читання оповідання учнями.
4. Бесіда для перевірки сприймання учнями змісту оповідання.
 - Хто головні персонажі оповідання?
 - Якими ти їх уявляєш?

- Що розповів дідусь онукові про козаків?
- Яка їжа займала почесне місце на козацькому столі?
- Чим закінчилося оповідання?

5. Продовження читання учнями тексту переказу.

Вправа «Дощик» (на кого потрапить краплинка, той і читає)

6. Робота з текстом

- Знайдіть і прочитайте в тексті розповідь діда онукові.
- Знайдіть і прочитайте у тексті як козаки їли за столом?

7. Робота з прислів'ями.

- Де козак, там і слава.
- Козак не боїться ні тучі, ні грому.
- Слава не поляже, а про себе розкаже.
- То не козак, що отаманом не думає бути.
- За народ і волю віддасть козак життя і волю.

8. Робота з репродукцією картини Олега Шупляка «Іду на ВИ!»

- Що зображено на картині?
- Які емоції у вас викликає картина?

Дослідження: Дізнайтеся, що означає вислів «Іду на ВИ!»

V. Закріплення вивченого навчального матеріалу.

1) Бліц-опитування

- Яка пора року показана у оповіданні?
- Як починаються події в оповіданні?
- Про кого розповідав дідусь онукові?

- Чи можна назвати козаків сміливими? Знайдіть про це у тексті.
- Що здивувало онука у розповіді дідуся?

2) Навчання учнів складати свої загадки.

Сьогодні я вас навчу складати власні загадки.

Підготовчі вправи «Загадки за діями»

1) Пограємо з вами в гру «Хто, що робить?» Правила гри: до об'єкту, який назву я, назвати дію, що цей об'єкт робить.

2) Щоб легше було скласти загадку, користуйтеся такими підказками.

Як скласти загадку за діями?

- Обрати об'єкт
- Придумати, які дії він виконує
- Придумати, які ще об'єкти виконують ці ж дії
- Вставити слова зв'язки «але не», «як».

Наприклад, крокодил.

Що робить?	Слова-зв'язки	Який об'єкт робить так само?
Плаває	...як...	Риба
Кусається	...але не...	Собака
Повзає	...а не...	Черепашка

Користуючись зразком, спробуйте створити власну загадку про козаків, заповнивши порожню таблицю.

Що робити?	Слова-зв'язки	Який об'єкт робить так само?
	...як...	
	...але не...	
	...а не...	

Потім учні презентують свої загадки, які вони склали користуючись таблицею.

VI. Рефлексія

Вправа «Мікрофон»

Сьогодні я прочитав (ла) про...

Було цікаво дізнатися...

Було складно...

Я зрозумів (ла), що ...

Тепер я зможу...

Я навчився (лася) ...

VII. Домашнє завдання

С. 40-41

Конспект уроку з літературного читання

Тема: За Наталею Клименко «Живопис – моя майбутня професія».

Дослідження медіа «Шевченко-художник».

Мета: продовжувати ознайомлення учнів з історичними творами про Україну; вчити аналізувати прочитане; навчати помічати красу природи; удосконалювати навички правильного виразного читання; розвивати зв'язне мовлення, уяву, фантазію учнів, збагачувати словниковий запас, розширювати світогляд учнів; виховувати любов до рідного слова.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

II. Перевірка домашнього завдання

Опитування. Пригадування змісту оповідання Наталії Клевцової «Наша любов»

- Де відбувалися події, описані в оповіданні?
- Про що мріяла Дарина? Чи підтримала мама доньку?
- Яку інформацію знайшли мама з Дариною в інтернеті?
- Яка головна думка оповідання?

Результати дослідження. Учні діляться розповідями, які підготували на тему: «Що символізує вишивка на сорочках, блузках, рушниках у вашій родині?»

III. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

- 1) Відео «Фонетична розминка»

Сьогодні на уроці ми познайомимося з вами із творчістю Тараса Григоровича Шевченка – відомого поета та художника та прочитаємо текст Наталії Клименко «Живопис – моя майбутня професія».

IV. Сприймання і усвідомлення нового навчального матеріалу.

Тарас Шевченко - видатний український поет, художник, політичний і громадський діяч. Він був людиною універсальних обдарувань та інтересів. Все його життя і творчість були присвячені українському народу.

Пропоную вам переглянути відео, щоб ближче познайомитися із життєвим шляхом відомого поета.

Відео «Розповідь дітям про великого Тараса Шевченка»

Фізкультхвилинка

Робота з підручником (с.50-52) [48]

1. Читання оповідання «Живопис – моя майбутня професія» вчителем.
2. Первинне усвідомлення змісту оповідання.

- Про кого йдеться в тексті?

3. Словникова робота

- Розглянемо з вами деякі слова, які ви можете зустріти в тексті під час читання (Презентація. Словникова робота).

Хист – талант

Комора – окреме приміщення для збереження речей, продуктів і т.д.

Карбованці – гроші, які раніше були в Україні.

Офорт – різновид гравюри на металі.

Лавра – великий чоловічий монастир

Гравюра – відбиток малюнка, який створюється на дерев'яній, залізній чи пластиковій пластині.

4. Читання оповідання учнями.
5. Бесіда для перевірки сприймання учнями змісту оповідання.

- Що тобі було відомо про життя Тараса Шевченка раніше?

- Які нові факти ти дізнався/лася?

- Коли в Тараса проявився хист до малювання?

- Що цікавого ви дізналися про Тараса Шевченка?

- Якими були останні роки життя художника?

6. Продовження читання учнями тексту переказу.

Вправа «Дощик» (на кого потрапить краплинка, той і читає)

7. Робота з текстом

- Знайдіть та прочитайте в тексті, чому Тарас Шевченко жив в Україні недовго.
- Знайдіть та прочитайте у тексті, хто перший оцінив талант Шевченка до малювання?
- Знайдіть та прочитайте в тексті, як і за скільки викупили Тараса Шевченка з кріпацтва? Хто йому допоміг в цьому?
- Куди вступає Тарас Шевченко у віці 24 роки?
- Знайдіть та прочитайте в тексті про подорожі Шевченка Україною.
- Куди відправили Шевченка на заслання? Що йому було заборонено?

8. Перегляд відео «Шевченко-художник»

9. Робота в групах. Проведіть дослідження.

- Які картини писав Тарас Шевченко?
- Чи доводилося вам бачити сучасні зображення Тараса Шевченка? Хто їх створив?

V. Закріплення вивченого навчального матеріалу.

1) Тестування «Живопис – моя майбутня професія». Учні виконують тестові завдання з освітньої платформи «На урок».

Запитання 1

Про якого українського письменника розповідається в оповіданні?

варіанти відповідей

Іван Франко

Леся Українка

Тарас Шевченко

Григор Тютюнник

Залитання 2

Кого зустрів Тарас в Літньому Саду?

варіанти відповідей

- Карла Брюллова Івана Сошенка
- пана Енгельгардта

Залитання 3

Яку ціну запросив пана за волю Тараса?

варіанти відповідей

- 2500 карбованців 1000 рублів
- 1 мільйон доларів 250 гривень

Залитання 4

В скільки років Тарас вступає до Петербурзької Академії мистецтв?

варіанти відповідей

- 14 24
- 34 44

Залитання 5

Яку назву має альбом офортів?

варіанти відповідей

- "Моя Україна" "Тарасова Батьківщина"
- "Мальовнича Україна"

Залитання 6

Продовжте речення.

Яскрава сторінка в малярстві Шевченка -

варіанти відповідей

- Почаїв Київ
- Чигирин Переяслав

Запитання 7

Чим в останні роки життя захопився Шевченко?

варіанти відповідей

- гравюрою вишивкою
- автопортретами пейзажами

Запитання 8

Скільки видів Почаївської лаври намалював Тарас?

варіанти відповідей

- 7 3
- 4 5

Запитання 9

В якому році написаний перший автопортрет?

варіанти відповідей

- 1843 1840
- 1838 1861

Запитання 10

Чим нагородили Шевченка за успіхи в малюванні у Петербурзькій Академії мистецтв?

варіанти відповідей

- цукерками і яблуками тричі був нагородженим золотими медалями
- набором фарб і паперу тричі був нагородженим срібними медалями

Як отримали гроші для викупу Шевченка?

варіанти відповідей

- розіграли в лотерею дитячі малюнки Тараса розіграли в лотерею портрет Жуковського
- продали будинок

Запитання 12

"Я добре знав, що живопис - моя майбутня професія, хліб мій насущний..."

Де написав це Тарас?

варіанти відповідей

- у своєму "Щоденнику" у "Кобзарю"
- на сторінках зошита

2) Навчання учнів складати свої загадки.

Сьогодні на уроці ми продовжимо з вами пробувати складати власні загадки.

Підготовчі вправи «Вправи за ознаками»

1. Гра «Аукціон»

Правила гри: назвати предмет, придумати до нього ознаки, не повторюватися.

2. Гра «Ланцюжок»

Правила: учитель називає предмет, учень говорить ознаку, вчитель називає

інший предмет, у якого є ця ознака.

Наприклад: хмаринка – біла; вата – м'яка, трава – гладенька, папір – легкий,

задача – цікава, подорож – довга.

Як скласти загадку за ознаками

- Обрати об'єкт
- Заповнити ліву частину таблиці
- Заповнити праву частину таблиці
- Вставити слова-зв'язки «але не», «як»
- Прочитати загадку

Користуючись зразком, спробуйте створити власну загадку до слів, які стосуються професії художника (олівець, пензлик, фарба, папір та інші), заповнивши порожню таблицю.

Який?	Слова-зв'язки	Що таке саме?
Зелений	...як...	Жаба
Зубастий	...але не...	Вовк
Довгий	...а не...	Змія

Який?	Слова-зв'язки	Що таке саме?
	...як...	
	...але не...	
	...а не...	

Гра «Поясни-но». Учитель читає загадку по одному рядку. Виграє група, яка відгадає загадку після найменшої кількості пояснень. Оцінюється правильність та оригінальність загадки, рими.

VI. Рефлексія

Вправа «Мікрофон»

Сьогодні я прочитав (ла) про...

Було цікаво дізнатися...

Було складно...

Я зрозумів (ла), що ...

Тепер я зможу...

Я навчився (лася) ...

VII. Домашнє завдання

С. 50-52

Конспект уроку з літературного читання

Тема: За матеріалами вільних інтернет-джерел «Катерина Білокур».
Дослідження медіа «Картини Катерини Білокур».

Мета: ознайомити учнів з біографією і творчістю Катерини Білокур;
вчити аналізувати прочитане; навчати робити висновки з прочитаного твору; удосконалювати навички правильного виразного читання;

розвивати зв'язне мовлення, уяву, фантазію учнів, збагачувати словниковий запас, розширювати світогляд учнів; виховувати любов до рідного слова.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

II. Перевірка домашнього завдання

Опитування. Пригадування змісту оповідання Наталії Клименко «Живопис – моя майбутня професія»

- Що ви дізналися про Тараса Шевченка?
- Хто викупив Тараса Шевченка? За скільки?
- Які нагороди отримував Шевченко за успіхи у малюванні?
- Якими були останні роки життя Тараса Шевченка?

Результати дослідження. Учні діляться розповідями, які підготували на тему:

- Які картини писав Тарас Шевченко?
- Чи доводилося вам бачити сучасні зображення Тараса Шевченка? Хто їх створив?

III. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

- 1) Відео «Фонетична розминка»

Сьогодні на уроці ми познайомимося з вами із творчістю Катерини Білокур – відомої художниці та прочитаємо статтю з інтернет-джерел «Катерина Білокур».

IV. Сприймання і усвідомлення нового навчального матеріалу

Катерина Білокур - видатна українська художниця, майстриня народного декоративного живопису, представниця наївного мистецтва.

Показ презентації «Життя та творчість Катерини Білокур»

Фізкультхвилинка

Робота з підручником (с.50-52) [48]

1. Читання статті з інтернет-джерел «Катерина Білокур» вчителем.

2. Первинне усвідомлення змісту оповідання.

- Про які факти з життя видатної української художниці ти дізнався/лася з тексту?

- Що найбільше схвилювало тебе в прочитаній статті? Який момент найбільше вразив?

3. Читання оповідання учнями.

4. Бесіда для перевірки сприймання учнями змісту оповідання.

- Де народилася Катерина Білокур?

- Чи навчалася дівчинка в школі?

- Чому маленькій Катрусі заборонив батько малювати?

- Які барвники використовувала Катерина Білокур для власних картин?

- Чому дівчина не змогла вступити до технікуму?

- Хто запропонував Катерині влаштувати виставку її робіт та викупити картини?

- Які картини Катерини Білокур демонструвалися на міжнародній виставці у Парижі?

- Якими були останні роки життя Катерини Білокур?

5. Продовження читання учнями тексту переказу.

Вправа «Дощик» (на кого потрапить краплинка, той і читає)

6. Робота з текстом

- Знайдіть та прочитайте в тексті, чому Катерина не мала можливості навчатися.
- Знайдіть та прочитайте у тексті, як Катерина Білокур намагалася вступити до технікуму? Хто хотів завадити вступу?
- Знайдіть та прочитайте в тексті, завдяки кому її творами зацікавилися працівники Полтавського будинку народної творчості.
- Членом якої спілки стала Катерина Білокур?
- Хто в Парижі оцінив роботи Катерини Білокур?
- Які картини створила дівчина в останні роки життя?

7. Розгляд репродукції картини Катерини Білокур «Півонії».

8. Перегляд відео «Картини Катерини Білокур».

- Що найчастіше зображала Катерина Білокур на своїх картинах? Поділіться враженнями від побаченого.

V. Закріплення вивченого навчального матеріалу.

1) Тестування до статті з інтернет-джерел «Катерина Білокур».

Запитання 1

Хто така Катерина Білокур?

варіанти відповідей

співачка

письменниця

поетеса

художниця

Запитання 2

На якій картині зображена Катерина Білокур?

варіанти відповідей

Запитання 3

В якому селі народилася Катерина Білокур?

варіанти відповідей

- Романівка
- Василівка
- Петрівка
- Богданівка

Запитання 4

За скільки Катруся вивчила Буквар?

варіанти відповідей

- За місяць
- За тиждень
- За рік
- За день

Запитання 5

Чим малювала Катерина перші роботи?

варіанти відповідей

- вугликами
- олівцями
- аквареллю
- гуашшю

Запитання 6

З чого виготовляла Катруся пензлик?

варіанти відповідей

- з шерстинок свого собаки і палички
- з пір'я та палички
- з шерстинок свого kota і палички
- з шерстинок білочкї палички

Запитання 7

Катруся навчилась читати?

варіанти відповідей

- сама
- за допомогою батьків
- в школі
- братики навчили

Запитання 8

Чим дівчинка прикрасила батькову книгу?

варіанти відповідей

- казковими квітами
- візерунками
- тваринками

Що зробив тато за те що Катя обмалювала Псалтир?

варіанти відповідей

- Похвалив покарав різками
- нічого не зробив

Запитання 10

З чого вона робила фарби?

варіанти відповідей

- З борошна З соку буряка
- З настойки коріння і трав З води

Запитання 11

Чи підтримували батьки захоплення доньки?

варіанти відповідей

- Підтримували її Нічого їй не говорили
- Були проти

Запитання 12

Чому дівчинку не прийняли у технікум?

варіанти відповідей

- Не сподобались картини Вона запізнилася на заняття
- Не мала документів про закінчення семи класів

Хто допоміг Катерині?

варіанти відповідей

- Подруга Світлана Співачка Оксана Петрусенко
- Письменниця Леся Українка

Запитання 14

Хто запропонував художниці організувати виставку?

варіанти відповідей

- Іван Франко Тарас Шевченко
- Василь Нагай

Хто високо оцінив роботи на виставці?

варіанти відповідей

Малевич Пікассо

Шевченко

Запитання 16

Які картини не написані Катериною Білокур?

варіанти відповідей

Навчання учнів складати свої загадки.

Сьогодні на уроці ми продовжимо з вами пробувати складати власні загадки.

Підготовчі вправи “Асоціативні загадки”

1. Гра « На що схоже?»

Правила гри: Вчитель називає предмет, діти говорять, на що він схожий.

2. Вправа «Опиши предмет»

На допомогу можна взяти таблицю ТРВЗ (Основні властивості):

За кольором, формою, розміром, звуком, запахом, смаком, дотиком, матеріалом, станом.

3. Гра «Чарівник»

Діти перетворюють заданий предмет на подібний за певними ознаками.

Як скласти асоціативну загадку

- Обрати об’єкт
- Заповнити ліву частину таблиці (3-4 порівняння)

- Заповнити праву частину таблиці
- Вставити слова зв'язки «але не», «як»

Прочитати загадку. Наприклад: гребінець.

Данга

На що схоже?	Слова-зв'язки	Чим відрізняється?
Балерина	Як..., але...	Нежива
Парасолька		Від дощу не прикрив
Гриб		Неїстівний

Кулька для настільного тенісу

На що схоже?	Слова-зв'язки	Чим відрізняється?
Перлина	Як..., але...	Дешева
Бісер		Не крупний
Яйце		Не б'ється

На що схоже?	Слова-зв'язки	Чим відрізняється?
Паркан	Як..., але...	Не перелізти
Пилка		Не пилить
Трава		Не росте

Розгляньте картини Катерини Білокур. Що на них зображено?

Спробуйте, заповнивши порожню таблицю, скласти загадки до об'єктів (квіти, соняшник, лелека, глечик, яблуко), які зображені на картинах Катерини Білокур.

На що схоже?	Слова-зв'язки	Чим відрізняється?
	...як...	
	...але...	

Гра «Поясни-но». Учитель читає загадку по одному рядку. Виграє група, яка відгадає загадку після найменшої кількості пояснень.

Оцінюється правильність та оригінальність загадки, рими.

VI. Рефлексія

Вправа «Мікрофон»

Сьогодні я прочитав (ла) про...

Було цікаво дізнатися...

Було складно...

Я зрозумів (ла), що ...

Тепер я зможу...

Я навчився (лася) ...

VII. Домашнє завдання

С. 52-54

Конспект уроку з української мови

Тема: Зміна приголосних перед [г], [к], [х] на [з'], [с'], [ц'] перед закінченням – і в іменниках різного роду.

Мета: ознайомити учнів із чергуванням кінцевих приголосних [г], [к], [х] на [з'], [с'], [ц'] перед закінченням – і в іменниках різного роду; формування вміння та навички застосування правила для пояснення правопису іменників у давальному та місцевому відмінках однини; розвивати критичне мислення, спостережливість; виховувати старанність.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Актуалізація опорних знань

- На які питання відповідає давальний відмінок?
- На які питання відповідає місцевий відмінок?
- Що спільного та відмінного між давальним та місцевим відмінками?

Іменники, що мають **однакові закінчення** в давальному і місцевому відмінках **однини**, розрізняють за **значенням** і питаннями.

Іменники в давальному відмінку **однини** найчастіше **називають особу, якій щось дають**, чимось допомагають. Наприклад: *Грунт дає дереву поживні речовини.* Іменники в місцевому відмінку **однини** найчастіше **називають місце, де відбувається подія**. Наприклад: *По дереву повзе мурашка.* Також їх можна розрізнити за наявністю чи відсутністю прийменників. У давальному відмінку іменники **переважно вживають без прийменників**. У місцевому відмінку іменники вживають **завжди з прийменниками**.

Поставте подані іменники у давальному відмінку

Кіт, собака, білочка, квасоля, квітка, мед, молоко.

Поставте подані іменники у місцевому відмінку

Мішок, бібліотека, футбол, гра, навчання, бик.

III. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Сьогодні на уроці ми дізнаємося з вами про зміну приголосних перед [г], [к], [х] на [з'], [с'], [ц'] перед закінченням – і в іменниках різного роду.

IV. Сприймання і усвідомлення навчального матеріалу.

Робота з підручником (с.50-51). Вправа 139 с. 50 (письмово) [47]

1. Прочитайте. Подані пари слів – це різні завдання чи форми одного слова?

Книжка — на книжці, луг — у лузі, льох — у льосі.

Зміну приголосних у слові без зміни його значення називають чергуванням приголосних.

2. Досліди, коли відбувається чергування приголосних звуків.

Крок 1. До якої частини мови належать подані слова?

Тривога, молоко, горох.

Крок 2. У формі якого числа вжито ці слова?

Крок 3. Розглянь таблицю відмінювання іменників. У яких відмінках відбувається чергування приголосних.

Відмінок	Однина		
	Жіночий	Середній	Чоловічий
<i>Н. в.</i>	тривога	молоко	горох
<i>Д. в.</i>	тривозі	молоку	гороху(-ові)
<i>М. в.</i>	(у) тривозі	(у) молоці	(у) горосі

Крок 4. Перед яким закінченням відбувається чергування?

Крок 5. Випиши в колонку букви на позначення звуків, які чергуються.

Через риску запиши букви на позначення звуків, з якими чергуються.

Крок 6. Зроби висновок та порівняй його з правилом.

Під час відмінювання іменників, ужитих у формі **однини**, у **давальному** та **місцевому** відмінках **перед закінченням -і** може відбуватися **чергування**. Звуки [г], [к], [х] перед закінченням **-і** змінюються на [з'], [ц'], [с'].

Фізкультхвилинка

Вправа 140 с. 51 (письмово).

Прочитай слова.

Голка, гілка, подруга, сніжинка, усмішка, ложка, берег, Марійка, бібліотека, іволга, вільха.

2. Зміни подані слова так, щоб відбувалося чергування приголосних звуків. Запиши за зразком.

Зразок. Круг — на крузі.

V. Закріплення знань, умінь і навичок на практиці

1) Вправа 141 с. 51 (письмово)

141.1. Прочитай фразеологізми та їхні значення. Пригадай ситуації, коли доречним було б уживання цих висловів.

1. *Перша скрипка* — найважливіша роль у чому-небудь.
2. *На дорозі не валяється* — має неабияку вартість, позитивні якості, високо цінується і становить рідкість. 3. *Усміхатися аж до вух* — щиро, від душі, широко розкриваючи рот.

2. Знайди слова, у яких при змінюванні може відбуватися чергування приголосних звуків. Для цього усно спочатку постав їх у початковій формі, а потім провідмінйай. Запиши за зразком. Підкресли букви, які позначають звуки, що чергуються.

Зразок. Н. в. *що?* — виделка, Д. в. *чому?* — виделці, М. в. *на чому?* — на виделці.

2) Зміни подані іменники так, щоб відбулася зміна приголосних [г], [к], [х] на [з'], [с'], [ц']. Підкресли звуки, між якими відбулося чергування.

Вухо, подруга, іграшка, книга, льох.

3) Гра «Відгадай загадку»

А зараз я вам пропоную відпочити та представити власні загадки, які ви самостійно склали вдома. Ви загадуєте загадку, а ми намагаємося її відгадати.

VI. Підведення підсумків уроку. Рефлексія

- Що ми робили сьогодні на уроці?
- Як відбувається чергування [г], [к], [х] на [з'], [с'], [ц']?
- У яких відмінках помітне чергування?

VII. Домашнє завдання

Вправа 142 с. 51

Загадки, складені учнями з експериментальної групи

- 1) Швидкий, як вітер. Міцний, але не камінь. Хоробрий, як лев. (Козак)
Автори: Комарова М., Мозговий М. та Сипко Д.
- 2) Тоненький як паличка.
Гострий, але не голка.
Пише, але не ручка. (Олівець)
Автори: Петенко А., Фендріков А.
- 3) Кольорова, але не веселка.
Розфарбовує, як олівці.
Нею користуються художники. (Фарба).
Автори: Попенко І., Цьовка О.
- 4) Яскравий, як сонце.
Красивий, як метелик.
Великий, але не дерево. (Соняшник).
Автор: Орел В.
- 5) Корисне, як груша.
Червоне, але не вишня.
Смачне, як цукерка. (Яблуко).
Автори: Цегельник А., Сипко Д.
- 6) На ньому пишуть і легкий як вата. (Папір).
Автори: Мозговий М., Орел В.
- 7) Дерев'яний, але не паличка.
Має пухнастий кінчик, як хвостик білочки. (Пензлик).
Автор: Комарова М.

Зведені результати контрольного експерименту

(Контрольна група)

№	Список учнів	Завдання			Рівень виконання	Результат
		Когнітивний компонент	Мотиваційний компонент	Діяльнісний компонент		
1.	Бугера Крістіна	9	11	5	Середній	25
2.	Бут Богдана	9	11	4	Середній	24
3.	Виноградчий Євгеній	8	9	4	Середній	21
4.	Власова Варвара	12	12	5	Високий	29
5.	Гоголь Андрій	10	9	4	Середній	23
6.	Євтушенко Михайло	4	5	3	Початковий	12
7.	Заречнов Єгор	12	14	5	Високий	31
8.	Каленюк Златослава	8	9	2	Середній	20
9.	Карпенко Євген	4	4	2	Початковий	10
10.	Козюкевич Ілля	12	15	5	Високий	32

Зведені результати контрольного експерименту

(Експериментальна група)

№	Список учнів	Завдання			Рівень виконання	Результат
		Когнітивний компонент	Мотиваційний компонент	Діяльнісний компонент		
1.	Комарова Марія	10	12	4	Високий	26
2.	Мозговий Матвій	12	14	5	Високий	31
3.	Орел Віталіна	12	15	5	Високий	33
4.	Петенко Андрій	12	13	5	Високий	31
5.	Попенко Іван	8	8	3	Середній	19
6.	Сипко Денис	9	10	4	Середній	23
7.	Фендріков Андрій	12	15	4	Високий	33
8.	Цегельник Андрій	4	5	2	Початковий	11
9.	Цьовка Олег	9	11	4	Середній	24

Зведена таблиця прояву досліджуваних критеріїв

	Компоненти	Критерії	Рівні		
			Високий	Середній	Початковий
Контрольна група	Когнітивний	Здатність до відгадування загадок та знання про них	Проявляється у вмінні досконало відгадувати їх, має глибокі знання про загадку.	Сприймає зауваження вчителя щодо власних помилок на тому, чи іншому етапі розумового виховання учнів, через використання загадок.	Не вміє бачити власні помилки і недоліки, сприймає інформацію не усвідомлюючи.
	Мотиваційний	Здатність відобразити своє ставлення до загадок	Показує зацікавленість загадками та необхідність їх подальшого	Показує відносно гарне ставлення до загадок.	Показує негативне ставлення до загадок та не бачить подальшої доцільності

			використання у роботі		використо увати їх
	Діяльні сний	Здатність відобразити свої вміння складати загадки	Виявляє самостійність у складанні загадок.	Прагне самостійно скласти загадку, або ж працює у колективі.	Взагалі не може самостійно скласти загадку, якщо працює в групі та покладається на думку інших.
Експериментальна група	Когні тивний	Здатність до відгадування загадок та їх складання	Демонструє сформовані навички щодо досконалого відгадування загадок, дуже добре володіє знаннями про неї.	Демонст рує своє прагнення до відгаду вання загадок та оволодіти знаннями про неї.	Не демонструє свого прагнення відгадувати загадки, не здатний володіти знаннями про неї.
	Мотива ційний	Здатність відобразити своє ставлення до загадок.	Проявляє позитивне ставлення до загадок	Не часто проявляє своє ставлення до загадок.	Проявляє негативне ставлення до загадок

	Діяльні сний	Здатність відобразити свої вміння складати загадки	Проявляє своє прагнення до складання власних загадок, аналізує складену загадку та шукає способи уникнення помилки у разі виникнення труднощів скласти загадку.	Намага ється самостійно скласти загадку, є активним діячем у груповій роботі	Не проявляє прагнення складати власні загадки, не має бажання працювати над помилками, не є активним діячем у групі.
--	-----------------	--	--	--	--

Приклади загадок за різними ознаками

1. **За кольором.** Найбільш яскраво вираженою і частотною ознакою, яка використовується під час метафоризації у загадках, є колір. Зелена красуня дива дарує (Ялинка), бо зелений колір є постійною і найважливішою ознакою ялинки. Серед досліджуваних загадок існують і такі, де колір названий не прямо, а опосередковано, тобто через назви предметів зі схожою кольоровою гамою. Повернулося до сонця золоте донце (Соняшник). Порівняння з золотом можливо тому, що воно має яскраво-жовтий колір. Крім того, форма соняшника повторює форму сонця.
2. **Більшість загадок поєднують у собі поряд із кольором інші ознаки.** Виглядають із пшениці синьоокі чарівниці (Волошки). Квіти волошки, які найчастіше ростуть серед пшениці, подібні до синіх очей. У цій загадці поєднано схожість за кольором, формою і характером розташування на місцевості.
3. **Другою за кількістю є група загадок, де порівнюються предмети за подібністю форми.** Круглі озерця ніколи не замерзають (Очі). Очі за формою є округлими, і вони ніколи не замерзають (не відчують холоду), бо не втрачають вологості. Можливе поєднання і більшої кількості ознак в одній загадці: Вийшла звідкись гарна дівка, на ній стрічка-семицвітка; А де з річки воду брала, там коромисло зламала (Веселка). Тут представлена схожість за формою, характером розташування у просторі та кольором. Веселка порівнюється з дівчиною, одягненою у «стрічку-семицвітку», що метафорично натякає на сім кольорів спектра, з якими вона асоціюється. Форма коромисла подібна до форми загадуваного природного явища, а вказівка на річку говорить про місце та характер розташування у просторі.

- 4. Іноді предмети зіставляються одночасно за формою, характером зміни ознак, особливостями руху, звуком і кольором.** Наприклад: Там, де в яр травиця збігла, красувалась куля біла. Налетів жартун-вітрисько, щось травиці пошушукав... І знялося з кулі триста спілих білих парашутів (Кульбаба). Як бачимо, у цій загадці відгадкою є один реальний предмет – кульбаба, але для його розгадки використовується чимало метафоричних образів. За своєю формою кульбаба нагадує білу кулю. Звук пориву вітру асоціюється зі звуконаслідуванням «пошушукав», а пух, що розлітається від кульбаби, за формою і характером руху нагадує парашути.
- 5. Наступною ознакою, за якою у загадці порівнюються реальний і метафоричний предмети, є характер розташування у просторі.** Наприклад: Лежить верба серед села, розпустила пір'я у кожне подвір'я (Дорога). Дорога своєю основною лінією і багатьма різнобічними розгалуженнями, дійсно, нагадує покладене на землю гіллясте дерево. [9, с. 15].
- 6. У фольклорі налічується чимало загадок, де предмети зіставляються за їх внутрішньою організацією.** Тридцять два білих брати, сидять в темній в'язниці, коли ця в'язниця відчиняється, то брати не виходять (Зуби). Тут можемо чітко побачити внутрішню організацію розташування зубів у ротовій порожнині людини, адже вказана їх кількість, зазначено, що це брати, бо вони всі подібні один до одного. Темна в'язниця у загадці уособлює рот людини. Все це підводить читача до відгадки.
- 7. Зіставлення предметів за внутрішньою організацією у загадці відбувається лише в тому випадку, якщо реальний предмет становить єдине ціле, але складається з окремих компонентів, які можна образно відокремити, описати:** Біла фортеця і жовта фортеця. Як треба дістатись до жовтої, то треба побити білу (Яйце). Яйце містить у собі поєднані, але відокремлені компоненти: білок та жовток.

У загадці вони набувають метафоричності, стаючи фортецями білого і жовтого кольору, але тільки додаткова вказівка на спосіб їх досягнення допомагає завершити і образ, і процес відгадування.

- 8. Прикладів загадок, де предмети порівнюються за зовнішньою структурою, теж чимало.** Так, у загадці Невеличкі дві хатини, в них м'які і теплі стіни. По п'ять братиків малих прожива в хатинах тих (Рукавичка) зовнішня структура загадуваного предмета показана шляхом такого порівняння: дві хатини – це рукавиці, п'ять братиків - це пальці. Додатковою ознакою є вказівка на м'які та теплі стіни, що притаманно зимовим рукавичкам. [9, с. 15].

Приклади загадок різних видів

- 1. Українська загадка об'єднала в собі усі засоби одержання знань, усі атрибути навчання:** «Дерево – не дерево, а листки має. Той буде мудрий, хто на них ся знає», «Лежить – мовчить, а сто дурнів навчить» (книжка); «Чорний Іванчик, дерев'яна сорочка, де носом поведе – замітку кладе», «Тоненьке, кругленьке, серце чорненьке. Хто на його слід погляне, думку його визнає» (олівець); «Коли хочеш ти читати, то мене повинен знати, а коли мене не знаєш, то нічого не вгадаєш» (алфавіт); «Біле поле, гусак на нім оре. Чорне насіння, мудрий його сіє» (гусяча пір'їна); «Білий кінь по чорному полю. Залиша слід за собою» (дошка і крейда); «Мудрий мудрець – крицею орець» (залізне перо) [21, с. 84].
- 2. Серед українських загадок найчисленнішими є загадки про знаряддя і продукти сільськогосподарської праці, мисливство, рибальство, матеріальну культуру.** Вони сприяли кращому пізнанню дітьми навколишнього світу, спостережливості, допитливості, були засобом розвитку мислення. З великої кількості загадок цього циклу можна згадати такі: «Ріжуть мене ножакою, і б'ють мене ломакою; за те мене отак гублять, що всі мене дуже люблять» (хліб); «Плету хлівець на п'ятеро овець» (рукавиця); «Усіх обшиваю, а сама одягу не маю» (голка); «Дерев'яне полінце шість дірочок має, весело співає» (сопілка) [21, с. 85-86].
- 3. Загадки про трудовий процес, інвентар, знаряддя виробництва, техніку, засоби пересування допомагають виразно і послідовно показати дітям прогрес у вдосконаленні засобів виробництва.** Багато в нашого народу є загадок, пов'язаних із сільськогосподарським побутом (оранка, сівба, поління, косовиця, молотіння, ткацтво,

кравецтво, готування їжі). Наприклад: «Криво махає, а рівно б'є» (ціп); «Пливе щука з Кременчука, куди гляне, трава в'яне» (коса косить) [61].

- 4. Особливо показовими щодо розвитку технічних знань людини є загадки про засоби пересування, подолання простору (кінь, пліт, човен, віз, поїзд, автомобіль, літак):** «Два брати втікають, а два доганяють» (колеса), «Іде віз без коліс, колії не залишає» (човен), «Чотири брати – та усі горбаті, а п'ятий Хома –і той з хвостом» (колеса і кінь), «Іде шкапою безногою, тільки смуга йде дорогою» (велосипед) [61].
- 5. У загадках про рослинний і тваринний світ фігурують насамперед культурні рослини, свійські тварини, домашні птахи:** «Невелика щебетушка, заріж її – буде юшка» (курка), «Хто найперший встає?» (півень), «У нашої бабусі сидить дід у кожусі, проти печі гріється, без води умиється» (кіт), «Без рук, без ніг, а пнеться на батіг» (квасоля, горох), «У земляній сиджу коморі, а коса моя надворі» (морква), «Коло броду-броду пила пані воду, пила-випивала, сім плахт одягала» (капуста).

Приклади вправ з використанням загадок

у період навчання грамоти

- 1. Послухайте загадку:** У зеленому лісочку під мережаним листочком, червоніє невеличка, стигла ягідка (сунічка).
 - Що вам допомогло впізнати цю ягідку? Які ще ягоди ви знаєте?
- 2. Відгадайте загадку, знайдіть цей предмет на малюнку:** У зеленім кожушку, костяній сорочечці, я расту собі в лісочку, всім зірвати хочеться (горіх).
 - Які слова допомогли вам відгадати? Про що ви можете сказати «Це росте в лісі»?
- 3. Відгадайте загадки:** Сидить Марушка в семи кожушках. Хто її роздягає, той сльози проливає (Цибуля); І печуть мене, і варять, і їдять, і хвалять – бо я добра (Картопля); Хто голівку свою влітку накриває і по двадцять хустин на голівці має? (Капуста).
 - На яке питання відповідають слова-відгадки? Які назви вони означають? Назвіть ці предмети одним словом.
- 4. Розгляньте уважно малюнки (на малюнках зображено різних птахів).** Виберіть лише ті, що відповідають таким загадкам: Знесу своє яєчко у чуже гніздечко. Легко всівшись на суку, я роки лічу: ку-ку! (Зозуля); Маленький, сіренький по гаях літає, уночі співає (Соловейко); За вікном гніздо будує тільки в нас він не зимує (Ластівка).
 - Як можна назвати ці предмети одним словом?
- 5. Послухайте загадку. Про кого вона:** У темнім лісі проживає, довгий віст пухнастий має, до індиків та курей в гості заглядає (Лисиця).
 - Які слова допомогли вам розгадати загадку? Назвіть інші слова-ознаки про цю тварину.

- 6. Поміркуйте про кого можна сказати:** маленький, вухатий, сіренький, волохатий, куцохвостий, боягузливий. Які питання ставимо до цих слів? Що вони означають? Пригадайте загадки про зайчика.
- 7. Про кого ця загадка:** Умивається часто, але рушником не витирається (Кіт). Розкажіть про свого котика.
- 8. Відгадайте загадку:** Крил не має, скрізь літає, та ще й куряву здійсмає (Вітер). Назвіть слова, які означають дію.
- 9. Уважно послухайте загадку. Про яку квітку в ній говориться:** У матінки-квіточки, лиш блакитні діточки. З жита виглядають, літечко вітають (Волошки).
- Ще раз послухайте загадку і скажіть, із скількох речень вона складається. Назвіть останнє слово першого речення. На яке питання воно відповідає? Промовте це слово правильно, наголошуючи його (діточки). Скільки слів у другому реченні? Назвіть ті, що означають дію.
- 10. Відгадайте загадку:** Лист зелений не пропав, а під снігом задрімав, щоб у синю сукенчину одягнути весняну днину (Барвінок).
- Чи знайома вам ця рослина? Розкажіть, що вам відомо про неї? Назвіть у тексті загадки-слова, що означають колір.
- 11. Знайдіть на малюнку кульбабу. Спробуйте описати її. А тепер послухайте загадку про цю квітку:** Квітець жовту фарбу взяв, пелюстки розмалював. Із-під пензлика розквітли, наче сонце диво-квіти.
- Відшукайте на малюнках предмети, які позначаються словами фарба, пензлик, сонце, квіти. Які слова означають предмети, яких не можна намалювати? Чому?
- 12. Прочитайте і відгадайте загадку:** Фіолетові фіранки у світлиці та на ганку. Фіолетові малята весну люблять зустрічати (Фіалки).
- Що означають слова фіранки, світлиця, ганок? Чим використовуєте ви їх у своєму мовленні? Складіть із ними речення.

Приклади використання загадок

на уроках української мови

1. Прочитайте речення. Чи можна їх назвати текстом? Запишіть речення в такій послідовності, щоб утворилася загадка. Поміркуйте, чи можна загадку вважати текстом:

І дощі ці одноніжки, не бояться ані трішки. Ліс – улюблений їх край. І великі, і малі повдягалися в брилі. А як звуться – відгадай!

Поміркуйте, чи може слово-відгадка бути заголовком.

2. Пригадайте, які речення бувають за метою висловлювання. Прочитайте загадки з відповідною інтонацією. Про яке природне явище йдеться в них? Спишіть ті загадки, які є питальними реченнями: 1) Що то за гість, що тепло їсть?; 2) Зроду рук своїх немає, а узор вишиває; 3) Сам не біжить, а стояти не дозволяє; 4) Хто малюнок на вікні уночі зробив мені? (Мороз).
3. Прочитайте загадки. Про що в них говориться? Доведіть. Випишіть словосполучення зі словами у переносному значенні: Золоте вбрання скидає, біле одягає і на зелене міняє (Дерево). Червоний колір, а винний смак. Кам'яне серце, чому це так? (Вишня).
4. Прочитайте загадки. Випишіть слова близькі за значенням. Поставте до них питання. Що вони означають? 1) Крутиться, вертиться, берега тримається (Млин); 2) Горить, палає і втоми не знає (Долина).

Продовжіть ряди слів іншими, близькими до них за значенням.

5. Спишіть загадки. Назвіть слова-відгадки. Підкресліть слова, протилежні за значенням: 1) Ввечері вмирає, зранку оживає (День); 2) Вдень є, а вночі немає (Сонце); 3) У жнива гіркі, а в морози солодкі. Що це за ягідки? (Горобина).

До яких ще слів з тексту загадки можна дібрати слова, протилежні за значенням?

6. Відгадайте загадки. Випишіть прикметники, згрупувавши їх за значенням:

Сиджу на дереві, кругла як куля, червона як кров, добра як мед.
(Вишня); Червона, солодка, пахуча, росте низько, до землі близько
(Суниця); Тіло жовте, серце чорне: тіло мовчить, а серце говорить
(Олівець).

7. Спишіть загадки, добираючи з довідки прикметники, поставте їх у потрібній формі: 1) ... кінь по ... полю залиша... слід за собою
(Крейда); 2) ..., ... від роду ..., а стануть в ряд – зараз заговорять
(Літери); 3) У вінку ..., у ... намисті, видивляється у воду на свою ...
вроду (Калина).

Довідка: білий, чорний, кривий, німий, зеленолистий, красивий.

Чи зрозумілий зміст загадки без прикметників? Поміркуйте, яку роль виконують прикметники в мові [34, с. 305-306].

Вправи з використанням загадок на засвоєння експресем

Відгадайте загадки і випишіть емоційні слова:

1) У чистім полі він росте – на високих ніжках, У зелених панчішках.
Квіточки блакитні, оченьки привітні (Льон);

2) Пташечка невелика. У неї білі щічки. Сірі лапки, гарна шапка,
фартушок жовтенький, голосок тоненький. То ж ця пташка невеличка
називається (Синичка).

– Якого значення надають суфікси словам ніжках, панчішках, квіточки,
оченьки? Про що це свідчить? Назвіть словосполучення іменника з
прикметником.

Перша квіточка весняна тихо під сніжком куняла. Дмухнув вітерець
тепленький, і з'явився цвіт біленький (Підсніжник).

- Замініть слова із зменшено-пестливим значенням на нейтральні
(квіточка – квітка). Як змінилося висловлення? Підсумуйте, яку роль у
тексті виконують емоційно-оцінні слова?

Приклади загадок

1. Дуже я потрібна всім – І дорослим, і малим. Всіх я розуму учу, А сама
завжди мовчу (книга).
2. Є чарівник у школі в нас. Ану, впізнайте, хто він? Озветься – тиша йде
у клас. Озветься ще раз – гомін. Щоб не спізнитись на урок, Нам голос
подає... (дзвінок).
3. Їдуть братці верхом на конячці (пальці на олівці). Не сорочка, а зшита,
не куш, а з листочками (зошит) та інші [31, с.110].

Дидактична гра «Живі букви»

Загадка може застосовуватися в будь-якій частині уроку. Наприклад, гра «Живі букви» (дидактична гра з використанням загадок). Учні діляться на дві команди. Кожному гравцеві дається картка з однієї з букв: А, В, Г, Е, І, К, Л, Н, О, П, Р, С, Ц, Ч, Я, яку прикріплюють на груди. Учитель читає загадку, а учні, відгадавши її, намагаються швидко встати в ряд так, щоб можна було прочитати слово-відгадку. Команда, яка швидше впоралася і склала слово правильно, отримує бал. Перемагає команда, яка набрала більшу кількість балів. Ця дидактична гра може містити загадки різної тематики.

Є загадки, у яких учень має відгадати об'єкт за двома, а то й за однією ознакою.

Учні відгадують і порівнюють, зіставляють різні й водночас у чомусь подібні предмети, виокремлюють схожі ознаки, згруповують їх по-новому і методом виключення помилкових відповідей через накопичення ознак знаходять відгадку. Такий аналіз розвиває здатність логічно мислити та міркувати в потрібній послідовності.